

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA MATEMATIKY, FYZIKY A TECHNICKÉ VÝCHOVY

Pěstitelské činnosti v předškolním zařízení

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lenka Koptíková

Učitelství pro mateřské školy

Vedoucí práce: PhDr. Petr Simbartl, Ph.D.

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 29. června 2017

.....

Obsah

Úvod	2
1. Poznávání přírody v předškolním zařízení	5
1.1 Rámcový vzdělávací program	5
1.2 Školní vzdělávací program.....	8
1.3 Lesní školky	9
1.4 Aplikace přírodovědného poznání v předškolním zařízení.....	11
1.5 Přínos přírodovědného vzdělávání	11
2. Pěstitelské činnosti v předškolním zařízení	12
2.1 Druhy učení	12
2.2 Metody	15
2.3 Praktické činnosti	19
3. Školní zahrada v předškolním zařízení	25
3.1 Historie školních zahrad.....	25
3.2 Funkce školní zahrady.....	26
3.3 Vybavení školní zahrady	27
3.4. Zahrada jako herna	28
3.5 Zahrada jako přírodní učebna.....	30
3.6 Učení se na zahradě a od zahrady	32
3.7 Význam školních zahrad podle rámcového vzdělávacího programu.....	35
4. Význam pěstitelské činnosti v předškolním zařízení	37
4.1 Edukační role.....	37
4.2. Využití zahrad	39
4.3 Zdravý způsob života	40
4.4 Vztah k přírodě.....	41
Závěr	43
Resumé	46
Seznam zdrojů	47
Seznam literatury.....	47
Seznam internetových zdrojů	48

Úvod

Svět kolem nás můžeme rozdělit na přírodní a kulturní prostředí. Kulturní prostředí chápeme jako prostředí vytvořené člověkem či prostředí, do kterého člověk nějakým způsobem zasáhl. Z toho plyne, že přírodní prostředí by bylo tam, kde člověk nezasáhl. Takových míst ovšem již dnes není mnoho. Lidé během času začali přírodu čím dál více ovlivňovat a to jak v dobrém slova smyslu, tak bohužel i v tom špatném. Obě dvě složky je třeba poznat a je třeba s tím začít již v předškolním vzdělávání.

Hovoříme zde o environmentální výchově. Tento termín je v našem prostředí celkem nový, ale s prvky environmentální výchovy se můžeme setkat již v 18. století. V minulosti jsme se mohli setkat s pojmy výchova k ochraně přírody, později výchova k ochraně přírody a k péči životního prostředí, dále ekologická výchova, globální výchova. Dnes můžeme také slyšet termín výchova k udržitelnému rozvoji. V širším slova smyslu chápeme environmentální výchovu jako „*veškeré výchovné a vzdělávací úsilí, jehož cílem je především: zvyšovat spoluzodpovědnost lidí za současný i příští stav přírody a životního prostředí, rozvíjet tvořivost, citlivost a vstřícnost lidí k řešení problémů péče o přírodu, utvářet ekologicky příznivé hodnotové orientace, které kladou důraz na dobrovolnou střídmost, na nekonzumní, duchovní kvality lidského života, hledat příčiny ekologické krize a cesty k jejímu řešení.*“¹ Za zakladatele této výchovy považujeme skotského biologa, profesora, sociologa, filantropa Patricka Geddesa. Podle něho by vzdělání mělo být uskutečněno v přímém kontaktu s životním prostředím. Pojem environmentální výchova se objevuje od 60. let 20. století a jedná se o předmět, jehož úkolem je žákům předávat znalosti, utvářet kompetence k jednání a formovat postoje.²

Environmentální výchova vychází z ekologie jako z vědy o vztazích organismů včetně prostředí a člověka, který v tomto prostředí žije. Cílem environmentální výchovy je zajistit trvale udržitelný rozvoj života na zemi. K tomuto rozvoji přispívá právě výchova k ochraně a tvorbě takových životních podmínek, které nijak neničí zdroje surovin a neohrožují naši přírodu, ať už živou či neživou.³

¹ Jančaříková, K.: *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha : Raabe, 2010. S. 9.

² Činčera, J.: *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno : Paido, 2007.

³ Vodáková, J.: *Praktické činnosti III*. Praha : Pedagogická fakulta univerzity Karlovy, 2005. S. 6.

Trvale udržitelný rozvoj společnosti vychází z naší vůle respektovat přírodu, z vůle dodržovat osobní životosprávu. Souvisí s vědomím každého jedince, že je nutné šetrně zacházet s energiemi a ostatními zdroji na zemi tak, aby vše bylo zachováno také pro budoucí generace lidstva. Trvale udržitelný rozvoj je u nás uzákoněn v zákoně č. 17/1992, Sb., o životním prostředí v § 6, který jej definuje: „...rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby, a přitom nesnižuje rozmanitost přírody...“⁴

Environmentální výchova se týká především základní školy a poté školy střední. Je třeba si ale uvědomit, že základy je potřebné získat už mnohem dříve. Vztah k přírodě se formuje od raného věku. Přírodovědné činnosti na této úrovni tvoří základ pro výuku prvouky, přírodopisu, biologie na dalších stupních vzdělávání. Předškolní věk je určující pro pozdější postoje a chápání světa dospělého člověka. Rozvíjí se zde nejen environmentální citlivost, ale i komunikační a badatelské dovednosti, upevňuje se symbolické myšlení a formuje se myšlení abstraktní.⁵

Předškolním vzděláváním začíná soustavná etapa vzdělávání, v nichž jsou položeny základy celoživotního vzdělávání. Z výše uvedeného je jasné, že předškolní a mladší školní věk je hlavní pro poznávání mnoha věcí, mezi které patří i přírodovědné poznání a konkrétně i flora a sni související pěstitelské činnosti. Flora provází člověka od nepaměti. Tvoří součást našich životů. Rostliny nás obklopují nejen ve venkovním prostředí, ale také v našich domovech, kde nám zpříjemňují pohodovou atmosféru. Stejně tak nám rostliny mohou zpříjemňovat i kanceláře nebo školy. S vývojem společnosti vypadá, že zájem o pěstitelství upadá. Raději věnujeme čas technickým vymoženostem a na přírodu již pomalu zapomínáme. Díky dostupnosti obchodů s potravinami, v nichž nalezneme nepřeberné množství ovoce a zeleniny, a to i takové, kterou v našich klimatických podmínkách ani nelze pěstovat, ubývá rodin, které na svých zahrádkách pěstují ať už jen bylinky nebo zeleninu pro svou potřebu.

Pro některé děti je tak jediná možnost osobně si vyzkoušet pěstitelské práce pouze na základních školách, kde je pěstitelství součástí povinné školní výuky. Ale jak je to s výukou pěstitelských činností v předškolních zařízeních? V následujících kapitolách

⁴ [Zakonoproliidi.cz](http://zakonoproliidi.cz) - Zákon č. 17/1992 Sb. Zákon o životním prostředí [online].[cit. 2017-05-02]. Dostupné z: <https://www.zakonoproliidi.cz/cs/1992-17>

⁵ Jančaříková, K.: *Didaktické přístupy k přírodovědnému vzdělávání předškolních dětí a mladších žáků*. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2015. S. 9.

bude popsáno nejprve poznávání přírody v mateřských školách a propojenost s oficiálními dokumenty týkající se předškolního vzdělávání. Následně budou přiblíženy možnosti pěstitelských činností v předškolních zařízeních. Druhá kapitola se věnuje metodice a praktickým činnostem v rámci pěstitelství v mateřských školách, kde jsou mimo jiné zmíněné i různé aktivity využívané ve školním prostředí. Stěžejní kapitolou je zahrada v mateřských školách, jelikož zde se nejvíce uplatňují pěstitelské činnosti. Pomocí prostudované odborné literatury je popsán význam pěstitelských činností v mateřských školách, co si pod těmito činnostmi lze představit, jaké práce zahrnují a jaký mají vliv na děti předškolního věku. Kromě odborných publikací jsou v práci využité internetové zdroje.

1. Poznávání přírody v předškolním zařízení

Poznávání přírody se netýká jen primárního a sekundárního vzdělávání, ale je potřeba s ním začít již mnohem dříve. Zajisté jsou důležitými „učiteli“ v tomto období rodiče a další rodinní příslušníci, se kterými by měla mateřská škola spolupracovat v mnoha ohledech. V předškolních zařízeních by činnosti zaměřené na poznávání přírody měly být součástí výuky a zárukou kvality, kterou některé rodiny nejsou schopny nebo neumí dítěti poskytnout.

1.1 Rámcový vzdělávací program

V souvislosti s výše uvedeným a s celosvětovým trendem ohledně transformace školství je poznávání přírody ošetřeno i legislativou. Změna přístupu ve školství vychází z názoru, že dítě je svébytná osobnost objevující svět kolem sebe. Mluvíme zde o osobnostně zaměřené předškolní výchově. Základní dokumenty, které upravují svým obsahem vzdělávání, se nazývají kurikulární dokumenty. Jedná se o pedagogické dokumenty, které vymezují koncepty, cíle a vzdělávací obsah konkrétních etap vzdělávání a jsou vytvářeny na dvojí úrovni. Na státní, kdy jejich úroveň prezentují rámcové vzdělávací programy (RVP), a také národní program rozvoje vzdělávání a na úrovni školní, tzv. školní vzdělávací programy (ŠVP). Z hlediska národního vzdělávání využívá ČR tzv. Bílou knihu, která je platná pro 6 států včetně ČR. Bílá kniha formuluje vládní strategii našeho vzdělávání. Odráží zájmy celé společnosti a zadává podněty k práci škol.⁶ Program naznačuje obecná východiska a směr vzdělávání, proto je potřeba jeho konkretizace, určení cílů, výběr a struktura obsahu vzdělávání a upřesnění podmínek, za kterých vzdělání proběhne.⁷

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, stejně tak i pro základní a střední vzdělávání, vychází z nové strategie vzdělávání - koncepce společného vzdělávání a celoživotního učení. Jsou zde zdůrazněny klíčové kompetence, které jsou provázány se vzdělávacím obsahem. Důraz je kladen na uplatnění získaných vědomostí, dovedností a postojů v praktickém životě. Rámcové vzdělávací programy formulují

⁶ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – MŠMT Bílá kniha [online].[cit. 2017-05-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuluje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolecenske-zajmy-a-dava-konkretni-podnety-k-praci-skol>

⁷ Šimik, O.: *Základy seznamování s přírodou a společností* Ostrava : Ostravská univerzita, 2007. S. 25.

očekávanou úroveň učiva pro jednotlivé etapy vzdělávání. Na jedné straně se zde dovídáme, co se dítě má naučit, na straně druhé, co učitelé mají svým žákům předat. Těmito dokumenty je vymezena profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání. Zároveň RVP slouží jako kontrolní prvek jak pro děti, tak pro učitele.⁸

V rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání najdeme pět vzdělávacích oblastí: „Dítě a jeho tělo“, „Dítě a jeho psychika“, „Dítě a ten druhý“, „Dítě a společnost“, „Dítě a svět“. Soubor poznatků ohledně poznávání přírody se vzhledem k integrovanému a činnostnímu pojetí vzdělávání samostatně nevyskytuje. RVP PV se k této oblasti vyjadřuje zprostředkované pomocí činností a příležitostí. Přírodovědné aktivity mohou být realizovány ve všech výše jmenovaných oblastech, nejvíce jsou obsažené v poslední vzdělávací oblasti „Dítě a svět“.

Každá ze zmíněných oblastí zahrnuje následující propojené kategorie: dílčí cíle (záměry), vzdělávací nabídku a očekávané výstupy. V RVP PV je vazba mezi činnostmi a věcným obsahem učení, je možné z nabídky činností vyvodit nabídku poznatků. Intelektové i praktické činnosti přirozeně přinášejí dětem také poznatky, byť různou měrou (některé činnosti jsou více formativní, jiné více informativní), a za pomoci všech vzdělávacích oblastí je možno formulovat globální nabídku poznatkových okruhů, z nichž mohou učitelky čerpat při tvorbě integrovaných bloků a opírat se o ně při vymezení jejich věcného obsahu.

Vzdělávací oblast „Dítě a jeho tělo“ se věnuje biologickému vývoji dítěte. Z této oblasti je možné vyvodit pro poznávání přírodovědného světa následující okruhy poznatků: lidské tělo, jeho části, kde se můžeme zaměřit na smyslové a tělesné orgány a jeho funkce, vývoj a změny (narození, růst). V rámci této oblasti dětem můžeme přiblížit zdravé životní návyky pomocí pohybových činností, sportu, zdravé výživy a také ochranu osobního zdraví především péčí o čistotu a zdraví, prevencí onemocnění, hygienu a další. Z druhé vzdělávací oblasti „Dítě a jeho psychika“ můžeme využít kategorii předměty a jeho vlastnosti v rámci přírodovědných poznatků jako je velikost, barva, tvar, materiály, chutě, vůně, zvuky. Třetí vzdělávací oblast „Dítě a ten druhý“ nám může ukázat rodinu ve světě zvířat, vztahy k této oblasti. „Dítě a společnost“ ukazuje, jaká mají být pravidla

⁸ Vymezení Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání v systému kurikulárních dokumentů [online]. [cit. 2017-05-30]. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=12123>

vzájemného styku (ohleduplnost, tolerance, spolupráce v přírodě), mravní zásady a chování v přírodě.⁹

Oblast „Dítě a svět“, která je nosná pro přírodovědnou problematiku, rozvíjí dítě v environmentální oblasti, podněcuje u něj elementární podvědomí o okolním světě a jeho dění. Dítě si uvědomí vliv člověka a tedy i jeho samotného na životní prostředí nejen v jeho nejbližším okolí, ale i v rámci globálních problémů celosvětového rozsahu. Na předškolní úrovni nelze všechny cíle naplnit, ale tvoří se základy pro další celoživotní vzdělávání, odpovědný postoj dítěte ke svému okolí a přírodě.¹⁰ Cíle poslední oblasti jsou následující. Dítě se zde seznamuje s prostředím, ve kterém žije (domov, škola, obec, okolí domova, okolí školy, život v obci) a zároveň si k němu vytváří pozitivní vztahy. Tato vzdělávací oblast ukazuje vliv člověka na životní prostředí, okolní krajinu, přírodu a také změny způsobené lidskou činností, které mohou přírodu chránit a zlepšovat nebo naopak poškozovat či dokonce ničit. Dále pomáhá osvojit poznatky a dovednosti potřebné k vykonávání jednoduchých činností jako je péče o své okolí, poznávání živé a neživé přírody, přírodní jevy a děje (podnebím počasí, roční období), látky a jejich vlastnosti (voda, vsích, nerosty, kovy, suroviny, přírodní a umělé materiály), technické přístroje, se kterými se dítě může setkat. Dítě nepoznává jen to, jak působí lidé na přírodu, ale i jak příroda působí na ně. Získává poznatky ohledně rozmanitosti přírody i světa a jeho řádu (země, hory, řeky, pohoří, světadily, planeta Země, vesmír), přírodní a povětrnostní jevy, či dokonce situace hromadně ohrožující.¹¹

Uvedené okruhy představují celkovou poznatkovou základnu, která by měla být zohledněna při tvorbě školních vzdělávacích programů. V dalším stupni vzdělávání a tedy v navazujících rámcových programech, je environmentální výchova dále rozvíjena. Prostřednictvím Bílé knihy a zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání je environmentální výchova v ČR zakotvena právně.¹² Jedná se o zařazení tzv. průřezových témat, která představují okruhy aktuálních problémů našeho světa z pohledu prostředí. Tato průřezová témata jsou povinnou součástí našeho základního vzdělávání a jsou rozdělena na tematické okruhy

⁹ Rámcový program pro předškolní vzdělávání [online].[cit. 2017-05-30]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf

¹⁰ Šimik, 2007, s. 29.

¹¹ Rámcový program pro předškolní vzdělávání [online].[cit. 2017-05-30]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf

¹² Zákonyprolidi.cz - Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání [online].[cit. 2017-05-30]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

environmentální výchovy. Podle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy jsou těmito okruhy:

- ekosystémy (například vodní zdroje, lidská sídla, lesy aj.)
- základní podmínky života (například půda, voda, ovzduší aj.)
- lidské aktivity a problémy životního prostředí (průmysl a životní prostředí, zemědělství a životní prostředí aj.)
- vztah člověka k prostředí (životní styl, ekologické problémy, principy trvale udržitelného rozvoje aj.)¹³

Různými způsoby je tedy environmentální vzdělávání zakomponováno do všech rámcových vzdělávacích programů pro všechny stupně vzdělávání, Jeho dodržování a naplňování je závazné a povinné.¹⁴

1.2 Školní vzdělávací program

Jedním z využití rámcových vzdělávacích programů je i podpora pedagogické autonomie školy. Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání vymezuje hlavní požadavky, pravidla a podmínky pro institucionální vzdělávání dětí. Jedná se o určitý základ, na který později navazuje vzdělávání základní, popřípadě dále střední. Mluvíme o zásadním východisku pro tvorbu školních vzdělávacích programů, kde mají učitelé určité pravomoci v plánování. Konkrétní uspořádání, podoba i rozsah nabízených poznatků jsou ve finále velice rozmanité, přizpůsobené konkrétním podmínkám mateřské školy, třídy i jednotlivcům. Jedná se tedy o specifický program pro každou mateřskou školu, respektuje jednotlivá specifika dané školky dle jejich regionálního umístění a zařízení.¹⁵

Existuje Manuál k přípravě školního (třídního) vzdělávacího programu mateřské školy pro předškolní vzdělávání, který přímo navazuje na rámcový vzdělávací program pro mateřské školy. Zatímco RVP PV poskytuje základní informace, manuál ukazuje, jak s těmito informacemi pracovat a jak vytvořit školní program a naplňovat cíle předškolní

¹³ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – Základní dokumenty vzdělávání [online]. [cit. 2017-05-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/26995>

¹⁴ Jančaříková, 2010, s. 3.

¹⁵ Šimik, 2007, s. 32.

výchovy. Je nejen průvodcem při tvorbě školních vzdělávacích programů, ale zasahuje i do třídních vzdělávacích programů.¹⁶

Na přípravě ŠVP PV by se měl podílet celý pedagogický sbor, popřípadě další zaměstnanci, rodiče a do určité míry i samy děti. Lze předpokládat, že společně vytvořený program bude lépe všemi přijat a bude se ochotně naplňovat. Základem pro jeho tvorbu je analýza a zhodnocení stávající situace. To v podstatě znamená posouzení dosavadní práce a výsledků, podmínek a možností školy. Je nutné projednat další okolnosti, rozhodnutí a připravit písemné doklady. Dalším krokem je zpracování textu, který obsahuje charakteristiku zařízení a hlavně vzdělávací obsah spolu s evaluační činností školy.

Školní program musí být zpracován stručně, jasně, formálně a na jazykové úrovni. Neměl by být moc dlouhý, měl by obsahovat jen požadované okruhy informací o konkrétní mateřské škole a zvoleném způsobu práce.

1.3 Lesní školky

Aby environmentální výchova měla na děti správný účinek, je nutné tuto teorii propojit s praxí a činnostmi vykonávanými ve školských zařízeních. Jednou z těchto činností jsou pěstitelské práce. Na úrovni mateřských škol jsou pěstitelské činnosti vykonávány již svým zaměřením, jinde jsou dány legislativou. Mnoho předškolních zařízení v současnosti ke své hlavní činnosti provozuje také tzv. dětské kluby, které jsou u nás známé pod názvem „lesní mateřské školy“ a jsou alternativou ke klasickému předškolnímu vzdělávání.

Základ těchto lesních škol pochází z Norska či Švédska, kde jsou praktikovány jako běžná součást předškolní výchovy. Lesní školy nabízejí dětem prostor pro přirozený pobyt venku. Vzdělávání probíhá mimo učebny, nejčastěji v lese. Odpočinek dětí probíhá v zázemí, které může mít různé podoby například jurty, chatky, maringotky. Při hodně špatném počasí děti tráví čas na předem dohodnutém místě pro tuto situaci a to například v knihovně či základní škole dané oblasti. Vzdělávání v lesních školkách je založené na přirozené zvědavosti dětí a jejich snaze a neodbytnosti dovídat se nové věci pomocí

¹⁶ Manuál k přípravě školního (třídního) vzdělávacího programu mateřské školy[online].[cit. 2017-05-30]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wpcontent/uploads/2010/02/Manual_SVP-MS.pdf

všech smyslů. Vzdělávání v lesních mateřských školkách probíhá stejně jako u běžných školek v souladu s RVP.¹⁷

Cíle lesních mateřských škol nejsou přesně definovány, ale Tereza Vošahlíková je ve své publikaci – *Ekoškolky a lesní mateřské školky*- stanovuje následovně:

- učit se celostně, tzn. všemi rovinami vnímání
- rozvíjet jemnou a hrubou motoriku prostřednictvím rozmanitých podnětů a možností pohybu v přírodě
- podpořit smyslové vnímání přímou zkušeností
- rozvíjet kreativitu a fantazii při využití rozmanitých přírodních prvků
- podpořit vědomí sounáležitosti mezi dětmi navzájem a se živou a neživou přírodou
- prožít rytmus změn ročních období a přírodních jevů
- seznámit se s místem a přírodním prostředím, které je blízké a vytvořit si k němu pozitivní vztah
- zažít a poznat rostliny a živočichy v jejich původním životním prostředí, poznat různé přírodní ekosystémy
- umožnit dětem, aby poznaly své tělesné hranice
- prožít ticho a naučit se být citlivější k mluvenému slovu.¹⁸

Samotná práce pedagoga neboli průvodce v lesní škole je specifická a vyžaduje, aby bylo zvoleno vhodné a podnětné prostředí pro vzdělávání dětí. Průvodce musí mít určité minimální přírodovědné, pedagogické a psychologické znalosti a především kladný vztah k přírodě. U pedagogů je nadále zapotřebí nejen fyzické kondice, ale také psychické připravenosti na pobyt venku. Jelikož neexistuje v ČR systematické studování tohoto oboru, Asociace lesních škol nabízí a organizuje kurzy pro pedagogy, kde představují působení přírody na vývoj a rozvoj dítěte.¹⁹

¹⁷ Co je lesní mateřská škola[online].[cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://www.lesnims.cz/lesni-ms/co-je-lesni-materska-skola.html>

¹⁸ Vošahlíková, T.: *Ekoškolky a lesní mateřské školy: praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol*. Praha : Ministerstvo životního prostředí, 2012. S. 33.

¹⁹ Standardy kvality lesních školek[online].[cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://www.lesnims.cz/lesni-ms/standardy-kvality/obsah-standardu-kvality.html>

1.4 Aplikace přírodovědného poznání v předškolním zařízení

V současné době vidíme narůstající dva trendy, které ovlivňují přírodovědné poznání. Jedním z nich je rozvoj technologií a přibývání přírodovědných objevů. Nové technologie umožňují další a další objevy, které jsou široké veřejnosti prezentované v mnohých formách. Dnes to nejsou jen knihy či televize, ale významnou roli má především internet a výukové aplikace. Zároveň se objevuje ale i trend neméně důležitý, ale bohužel často opomíjený či neuvědomovaný, a to jest odcizování se člověka od přírody, způsobeného změnou životního stylu.²⁰

Pro rozvíjení přírodovědné gramotnosti u dětí předškolního věku je zapotřebí především trávit čas v přírodě a poskytovat dětem dostatek možností poznávat toto prostředí. Dětem nabízíme různorodé činnosti v přírodě a podporujeme jejich touhu objevovat nové věci. Poskytujeme dětem dostatek pomůcek k pozorování a dokumentování přírody tak, aby efekt byl co největší. Vedle praktických zkušeností je důležitá i teorie. Především se jedná o rozvíjení environmentální etiky, vyprávění příběhů o přírodě či kladení otázek, které podporují zvědavost a objevování nových poznatků o přírodě. Teorie a praxe nesmí být dvě rozličné kategorie, měly by se prolínat. Nesmíme zapomínat na soustředěnou pozornost a společně se s dětmi radovat z poznávání přírody.²¹

Pro poznávání přírody v mateřské škole se nejčastěji využívá výuka v místnosti, kdy se využívají klasické metody jako je vyprávění, knížky, zpěv, tanec, výtvarné činnosti aj. K efektivnějším vyučovacím formám patří vycházka, kdy je dítě bezprostředně v kontaktu s přírodou. Jedná se o organizačně náročnější formu, díky níž mají děti možnost autentického zážitku a propojení získaných teoretických znalostí s praxí.²² Je možná vycházka do lesa, na pole, louky, statek, popřípadě návštěva zoologických a botanických zahrad či pobyt na zahradě. Možné jsou také besedy s odborníkem na dané téma. Zde je třeba zajistit, aby beseda nebyla příliš odborná a poznatky byly dětem předány jim blízkou formou.

1.5 Přínos přírodovědného vzdělávání

Z výše uvedených dokumentů a jejich vzdělávacích okruhů vyplívá několik přínosů pro rozvoj dětí školního i předškolního věku. Jsou to zejména:

²⁰ Jančaříková, 2015, s. 14.

²¹ Tamtéž, s. 18.

²² Šimik, 2007, s. 37.

- porozumění souvislostem mezi vztahem člověka a přírody, především důsledek činností člověka na prostředí

- výchova vede děti k uvědomování si podmínek života a situací, které mohou jejich životy ohrozit

- environmentální výchova pomáhá dětem pochopit, jaké vývoj lidské populace má souvislosti se vztahem k prostředí, zejména vztahy mezi globálními a lokálními problémy, pěstuje v dětech návyky důležité pro každodenní jednání vůči prostředí

- ukazuje praktické příklady jednání související s trvale udržitelným rozvojem, a to jednání žádoucí i nežádoucí, klade důraz na nauku o principech trvale udržitelného rozvoje společnosti

- učí děti hodnotit závažnost informací z oblasti ekologie, vyjadřovat se k nim, zdůvodňovat svá stanoviska a postoje, a racionálně je obhajovat

- pomáhá dětem chápat význam života jako nejvyšší hodnoty a přispívá k vytváření zdravého životního stylu

- podněcuje ohleduplnost k životnímu prostředí, toleranci a vstřícnost a učí děti k aktivnímu přístupu k řešení problémů z oblasti ochrany životního prostředí.

2. Pěstitelské činnosti v předškolním zařízení

2.1 Druhy učení

Děti se seznamují s pěstitelskými činnostmi pomocí různých forem a metod výuky a rozdílných aktivit. Zkušenosti získávají řízenou i spontánní činností, která vzniká transformací opakováním a změnou řízených činností či probíhají zcela nezávisle. Objevuje se čím dál více názorů, že spontánní činnost je velmi důležitá a děti by se v ní měly podporovat a ne činnost ukončovat z důvodu plnění jiných aktivit. Neřízené činnosti jsou důležité pro zdravý rozvoj dítěte, kdy se dítě učí aktivitě a poznává nové věci sám. K rozvoji spontánních aktivit je zapotřebí podnětné prostředí, aby se děti učily samy sebe zaměstnat či zapojit další kamarády. Děti se samy domluví na pravidlech. Tím, že si je vytvořily ony samy, podílely se na jejich vytváření, mají tendenci je dodržovat. Učitel činnosti sleduje, v případě nutnosti koriguje a usměrňuje. Jako učitelé musíme dbát

na bezpečnost dětí, vedeme je k ukázněnosti a zhodnocení svých vlastních možností a následků jejich chování.²³ Řízené a spontánní činnosti musí být provázané a vyvážené.

Pedagogická praxe se opírá o moderní psychologii a praktické zkušenosti a neustále se posunuje k vyšší náročnosti cílů předškolní pedagogiky. Poznávání okolního světa se děje po všech stránkách osobnosti: racionální, emocionální i volní.²⁴ Při plánování řízených aktivit dodržujeme několik principů. Jedná se o dodržování rozvíjení osmi typů inteligenci podle konceptu H. Gardnera. Celková inteligence člověka je tvořena dílčími typy, které je třeba aktivovat. Patří sem inteligence jazyková (lingvistická), logicko-matematická, pohybová, hudební, výtvarná, prostorová, personální a přírodovědná. Stejně jako rozvíjíme všechny typy inteligence, využíváme všech smyslů – zrak, sluch, hmat, čich, chuť. Dodržujeme princip sezonnosti, kdy respektujeme roční období a vybíráme vhodné aktivity pro daný čas. Pro pojmenování rostlin používáme správné názvy. V neposlední řadě vytváříme mezi dětmi spolupráci a vzájemný respekt.²⁵

V minulosti převažovala ve vzdělávací činnosti forma frontálního výkladu, hromadné výuky. Dětem se pouze předávaly slovně informace. Jedná se o výklad, co se může pěstovat a jak. Toto poznání pro děti nemá tak velkou hodnotu jako praktická zkušenost. Pamětní učení je málo aktivní druh. Zde je veškerý obsah předáván dítěti, které jedná podle zadání, nemusí hledat a řešit problémové úkoly. V minulosti bylo učení založené na paměti hojně využíváno a považováno za nejefektivnější – množství naučených písniček a básniček, vyjmenovávání co nejvíce druhů květín, stromů a podobně. Pro rozvoj předškolního dítěte není potřeba se učit nazpaměť název rostlin či přeříkávat postup pěstování. Dnes je kladen důraz na jiné formy a metody v předávání obsahu. Sdělování hotových poznatků a popisný výklad je pro děti z hlediska rozvoje nevhodný. Jiné formy a metody sice kladou vyšší požadavky na přípravu učitele a organizaci prostředí, ale výsledky prožitku a poznávání dětí jsou na vyšší úrovni než při pouhém výkladu.

Dospělí, rodiče a pedagogové a další v blízkosti předškolního dítěte, jsou vzorem pro jejich chování. Nejjednodušší a nejpřirozenější učení je nápodoba, tedy spontánní sociální učení. Jedná se o neuvědomělé jednání, které začíná již v útlém věku

²³ Barwinek, H.; Felmberg, I.; Pradel, W.: *Metodika seznamování dětí s přírodou*. Praha : SPN, 1989. S. 4-5.

²⁴ Tamtéž, s. 5.

²⁵ Jančaříková, K.; Kapuciánová, M.: *Činnosti venku a v přírodě v předškolním vzdělávání*. Praha : Raabe, 2013. S. 47.

napodobováním matky a později dalších dospělých osob. Později se stává nápodoba uvědomělou a může se využít v předškolním zařízení. Nevýhodou tohoto druhu učení je, že zdroj nápodoby si dítě volí samo často podle sympatií a vztahu k dané osobě. Je proto důležité, aby učitelé vyjadřovali vztah k přírodě celým svým projevem a chováním a to nejen po dobu řízené činnosti.²⁶ Děti se učí také od přírody a prostředí, ve kterém se pohybují. Takovému vzdělávání říkáme informální.²⁷

V předškolním vzdělávání je uplatňováno i situační učení založené na vytváření a využívání situací, které poskytují dítěti srozumitelné a praktické ukázky životních souvislostí. Dítě se učí dovednostem a poznatkům, které potřebuje v běžném životě a díky tomu chápe lépe jejich smysl. Situační a prožitkové učení většinou končí nástupem do základní školy, kde na to není čas ani prostor. Měli bychom proto dětem nabídnout, co nejvíce možností tohoto druhu učení v předškolním zařízení. Co jde, necháme děti zažít na vlastní kůži. V praxi to znamená, když budeme děti učit o přírodě, vyrazíme na procházku a vše si prohlédneme. Při vypravování o ovoci a zelenině, vypěstujeme si je, rozkrájíme, ochutnáme, prozkoumáme. Situace, ve kterých se dítě běžně nachází a zajímá ho, využíváme při procházce, povídání, hrách.²⁸

Pasivně přejímané informace od učitelů jsou již zastaralé a v dnešní době se upřednostňuje metoda samostatného poznávání a objevování, které podporuje zájem a zvědavost dětí. Učení se pomocí metody pokus omyl je základ pro učení problémové. Dítě by mělo mít co nejvíce možností experimentovat s přírodninami. Příkladem ve školce může být zalévání rostlin, kdy děti pozorují, co se stane, když rostlinku zalévají. Když zapomenou a přestanou zalévat, rostlinka uvadne. Vezmou si ponaučení, když rostlinka nemá vodu, nepřežije. Další experimenty jsou uvedené v praktické části.

Jeden z efektivních druhů učení je učení problémové, kdy dítě aktivně využívá a objevuje cesty k danému cíli. Děti se učí samostatnosti a tvořivosti. Zde člověk není odkázán na poznávání jen daných věcí, ale poznání má obrovský přesah a člověk se učí i jiným věcem. Patří sem i sociální obohacení. Učení v nějaké skupině má své specifické prvky. Jedinci na sebe ve skupině působí, což ovlivňuje jejich učení. Dítě může zdravě

²⁶ Barwinek, Felmberg, Pradel, 1989, s. 11.

²⁷ Jančaříková, 2010, s. 14.

²⁸ Situační učení[online].[cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/3028/prozitkove-uceni.html/>

soupeřit a být skupinou kladně přijímáno a hodnoceno. V rámci skupiny si uvědomuje sám sebe, zjišťuje, jak působí na ostatní a učí se toleranci a vzájemné komunikaci.²⁹

Vzdělávání přihlíží k individuálním a specifickým potřebám dítěte. Do procesu by měli být zapojeni i rodiče, kteří mohou pomoci s opatřením potřebných věcí k pěstování (kelímky od jogurtů, semínka, skořápky od vajíček a další). Vztah mezi učitelem a dítětem je v RVP PV definován následovně: „*Didaktický styl vzdělávání dětí v mateřské škole by měl být založen na principu vzdělávací nabídky, na individuální volbě a aktivní účasti dítěte. Pedagog má být průvodcem dítěte na jeho cestě za poznáním, probouzet v něm aktivní zájem a chuť dívat se kolem sebe, naslouchat a objevovat, nikoli tím, kdo dítě „úkoluje“ a plnění těchto úkolů kontroluje. Úkolován je pedagog – jeho hlavním úkolem by mělo být iniciovat vhodné činnosti, připravovat prostředí a nabízet dítěti příležitosti, jak poznávat, přemýšlet, chápat a porozumět sobě i všemu kolem sebe stále účinnějším způsobem.*“³⁰

2.2 Metodika

Přírodu bychom měli vnímat všemi smysly a to v každém ročním období. Mnohdy od pedagogů předškolního zařízení slycháváme, že důvodem pro nevykonávání pěstitelských činností jsou nevyhovující prostory či nedostatek času. Dalším důvodem, proč se některé školky nevěnují těmto aktivitám, může být i nedostatečná podpora vedení či nezájem samotných učitelek. Stává se tak běžnou praxí, že kvůli bezpočtu jiných aktivit, nedostatku zázemí a neochotě učitelů se pěstitelské činnosti dostávají na vedlejší kolej, v horším případě vůbec.

Ke zjištění metod ohledně pěstitelských prací v mateřských školách v Plzni byl použit dotazník.³¹ Z odpovědí vyplývá, že nejméně využívané jsou besedy a vypravování. Jak už bylo řečeno, od těchto činností se v poslední době odstupuje. Beseda je jistě přínosná, protože lektor přináší do třídy osvěžení a změnu a může děti seznámit se svým oborem nebo dovednostmi lépe než učitelé.³² Příkladem je zahradník ve školce nebo návštěva zahradnictví. Tato metoda nesmí převažovat nebo být dokonce jedinou metodou

²⁹ Opravilová, E.: Předškolní pedagogika. Praha : Grada, 2016. S. 62 – 63.

³⁰ Rámcový program pro předškolní vzdělávání [online].[cit. 2017-06-20]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf

³¹ Pěstitelské činnosti v předškolních zařízeních[online].[cit. 2017-06-20]. Dostupné z: <https://www.survio.com/survey/d/R3C9X1Q9O5G2E9M1N>

³² Jančaříková, 2010, s. 14 -15.

poznávání. Je třeba myslet na to, že lektor musí svůj projev přizpůsobit dané věkové kategorii.

Využívanější metodou je rozhovor a práce na záhonkách. V rozhovoru se ptáme dětí, co pěstují doma, kdo to pěstuje, zda pomáhají při této činnosti rodičům, co jim chutná/nechutná za ovoce a podobně.

Pěstování různých plodin není složité, proto bychom do procesu děti měli každopádně zapojit. Na sáčku se semeny vždy najdeme postup a způsob pěstování. Můžeme si také semena s dětmi nasbírat. Před zasazením sazeniček či výhonků do země, zkypríme půdu hrabičkami. Následně je třeba se o rostlinku starat – zalévat, plít, okopávat a další. Toto vede k zodpovědnosti dětí, když se na práci podílejí. Mohou pracovat individuálně nebo ve skupinkách. Pro pěstitelské práce v mateřských školách bychom měli vybrat takové druhy květin a rostlin, které můžeme najít v České republice. Děti poznají místní floru a vypěstované plodiny se stanou domovem pro zvířátka, jako jsou brouci, včely, motýli a další.³³ Je důležité si všimnout toho, zda děti zajímá péče o rostliny, zda si vzpomenou zalít květinu či kolik vody je zapotřebí. V dnešní době se stává, že děti nepracují a nepomáhají rodičům jako dříve. Přiměřená práce má však pozitivní účinky i na výchovu, rozvoj a v neposlední řadě i na zdraví dítěte. Léčba prací, zvaná ergoterapie, „umožňuje aktivně trávit čas, udržovat nebo obnovovat jemnou motoriku i tělesnou kondici a také poskytuje radost z toho, že člověk je užitečný.“³⁴ V předškolním zařízení děti mohou zhotovit dárek pro maminku (vypěstovat kytičku, vyrobit vonný sáček a podobně).

Samozřejmostí jsou vycházky a pobyt venku, kde se děti spontánními činnostmi seznamují s principy přírody. Příkladem je pobyt na zahrádce, kde dítě vidí vadnoucí stromy po velkém horku a chtějí je zalévat. Jarní a letní dny přímo vybízejí k pobytu v přírodě. S dětmi tento čas trávíme převážně na zahradách, výletech, procházkách. Pro zpestření výuky můžeme využít zahradu či nějaké jiné prostranství k pikniku či odpolední svačině. Pokrmem mohou být vypěstovaná zelenina či ovoce. V některých školkách dochází k vysazování nových malých jehličnanů. Při této příležitosti se dětem může vyprávět, na co jsou dané jehličnany potřeba a kam poputují dále. Stromy nám mohou posloužit k prozkoumávání korun stromů a hnízdicích ptáků. Přináší ale také pocit bezpečí. Děti se mohou opřít zády o strom a soustředit se na svůj dech. Své využití mají

³³ Oftring, B.: *Objevujeme přírodu: pro děti a rodiče*. Praha : Grada, 2014. S. 52.

³⁴ Jančaříková, 2010, s. 34.

i jednotlivé části stromu – listí, jehličí, šišky, suché větve, kůra. Ze všech těchto přírodnin se dá vyrábět mnoho věcí. Ze suchých větví nebo vrbového proutí můžeme spolu s dětmi vyrobit týpí, které slouží jako místo na hraní. Opět musíme zajistit bezpečnost dětí.³⁵

Mezi nejvíce využívané metody patří pozorování. Je to pochopitelné, jelikož pozorování je prvním vědeckým nástrojem, který člověk používá. Podle Jančaříkové mnoho dětí a žáků v dnešní době pozorovat neumí.³⁶ Nezastavíme se, aby si věci důkladně prohlédli, jde jen o jakési povrchní zaznamenání. Proto děti již od předškolního věku vedeme k pečlivému pozorování, k němuž je zapotřebí čas a prostor. Dáváme dětem množství možností k pozorování – rostlinka na záhoně, rostlinka v květináči, semínka v namočené vatě. Nestačí jen poskytovat dětem objekt pozorování, ale učitelky i rodiče musí trpělivě a pozorně naslouchat, co dítě vypožorovalo a zjistilo. I když se jedná o malý objev pro nás, dítě prožívá jeho odhalení jako něco velkého a životně důležitého. Pokud děti na své objevy nedostanou vhodnou zpětnou vazbu (pochvalu, pozitivní údiv, povzbuzení k dalším objevům), tato schopnost u nich pomalu mizí. Kromě zpětné vazby učitelé pomáhají dítěti s pomůckami vhodnými k pozorování. Zajistí lupu, zrcátka, barevná sklíčka, mikroskop a další. Výsledky pozorovaných objektů mohou být dokumentovány různou formou - zakreslení, fotografie nebo písemná forma.³⁷ Pěstovaná rostlina slouží k pozorování cyklu života. Děti pozorují na zahradě keře, stromy, byliny, různé druhy ovoce a zeleniny a zaznamenávají je na papír ve třech etapách - nezralé, skoro zralé a zralé. Využijí tempery nebo vodové barvy pro lepší namíchání barev. Seznamují se tak s různými barvami ovoce v procesu dozrávání. Rozvíjí se jemná motorika, grafomotorika, předmatematické dovednosti, míchání barev.³⁸ K seznámení se s částmi rostlin můžeme pomocí lopatek objevit cibulku, kterou si pak s dětmi prohlížíme a popisujeme. Poté zasadíme zpátky.³⁹

Ontogenezi rostliny, její fáze a faktory, kterými je ovlivňována, dětem přibližujeme prostřednictvím pěstování vlastních rostlin. Pojmenováváme správnými výrazy části rostliny (kořen, stonek, list, květ). Vysvětlujeme funkci rostliny – funkci květu, opylení. Můžeme experimentovat a štětečkem se pokusit opylovat rostlinku. Pozorujeme dozrávání plodu. Získáváme semínka pro zasazení na příští rok. Pro předškolní děti jsou vhodné

³⁵ Oftring, 2014, s. 16.

³⁶ Jančaříková, 2010, s. 31.

³⁷ Tamtéž, s. 31-32.

³⁸ Tamtéž, s. 60, 87.

³⁹ Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 61.

především řeřicha, slunečnice či měsíček lékařský. Pro pozorování květu je vhodný třeba tulipán.⁴⁰

K detailnímu poznávání plodin u dětí využijeme jejich smysly. Nemluvíme zde jen o zraku, který se dá využít různými způsoby. Děti přiřazují správná pojmenování k jednotlivým druhům rostlin a květin. Procvičují si barvy a tvary. Dalším používaným smyslem je chuť, která dovoluje vnímat chemické látky rozpuštěné ve vodě nebo slinách. Děti mají více chuťových pohárků a dokážou jako my rozeznat hořké, sladké, slané, kyselé, což s nimi můžeme procvičovat na vypěstovaném ovoci a zelenině. Děti na základě chuti poznávají, co je to za ovoce a identifikují jeho chuť. Hmatem a se zavázanýma nebo zavřenýma očima opět rozeznávají jednotlivé plodiny. Ke cvičení rozlišování zvuku sluchem a rozvoji sluchové paměti poslouží zvukové pexeso. Do neprůhledných krabiček dáme různé druhy semínek (čočka, hrách, slunečnice, pšenice) a děti hádají, co je v krabičkách. Poté si zkontrolují. Obměna může být, že paní učitelka má ty stejné krabičky a vždy zachrastí a děti hledají ve svých krabičkách a poslouchají, co je stejné. Neprůhledné krabičky můžeme využít i k porovnávání počtu semínek. Každou naplníme různým počtem a poslechem se odhaduje, v které krabičce je nejvíce, méně a nejméně semínek. Touto aktivitou se rozvíjí nejen sluch, ale i před-matematické dovednosti. Porovnáváme množství, usuzujeme, třídíme semínka.⁴¹

Nemělo by se zapomínat na jeden z našich smyslů, který sice mají lépe vyvinutý zvířata, ale je třeba i jej trénovat. V praxi to znamená poznávání jednotlivých aromatických bylinek podle čichu. Na zahradě děti přivoňují ke květinám a hledají nejvoňavější z nich. Učí se mezi sebou diskutovat, rozeznávat vůně. Co jednomu může vonět, druhému zapáchat. Jejich aromatické účinky se dají využít i jako „vonné tyčinky“, které nejen provoňují prostor, ale mají relaxační účinky a odhání zlé myšlenky a spory. K domácí výrobě potřebujeme ohnivzdornou misku s pískem a uhlíky a potřebné rostliny. Sušený heřmánek krásně voní, podporuje procesy hojení a dodává klid před spaním. Nejčastěji se používá levandule, která čistí mysl. Sladkou vůni mají sušená poupata růže.⁴²

Experiment patří mezi nejužívanější metodu vůbec. Lze vymyslet mnoho vhodných experimentů pro předškolní prostředí. Děti samy zkoušejí, co příroda nabízí a co snese. Pokud dochází k spontánnímu experimentu, kdy dojde k negativnímu výsledku, neměla by

⁴⁰ Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 106.

⁴¹ Tamtéž, s. 50 - 51.

⁴² Oftring, 2014, s. 125 – 127.

přijít kárává odezva, ale naučení se správných zásad experimentování. Vždyť i z omylu se dokážeme poučit.

2.3 Praktické činnosti

Dětem můžeme pěstitelské činnosti přiblížit mnoha praktickými činnostmi. Některé z nich nejsou ani náročné, ani nepotřebují takový prostor. Zde jsou přiblíženy některé z nich.

Z rozkvetlých kytiček můžeme dělat různá umělecká díla. Děti natrhají květy kytiček a vytváří například zvířátka (housenky, hady), přírodní útvary a další. Mezi specifický námět patří mandaly, čtvercové či kruhové obrazce náboženského charakteru představující nekonečnost vesmíru. Tyto obrazce jsou vytvářeny z nejrůznějších druhů květů, listů, šišek a dalších přírodnin. Z květin můžeme vyrobit i šperky – prsteny, náramky, náhrdelníky, náušnice. Uvité věnce z květin zdobí dveře, stoly, dokonce i vlasy. Měli bychom mít na paměti a dětem neustále připomínat, že květy jsou domovem pro různá zvířátka a že je třeba trhat opatrně a některé květy nechat na stoncích neporušené.⁴³

Tematickým využitím pěstitelských činností jsou Velikonoce. Jedná se o největší křesťanský svátek, ale počátky sahají do pohanských dob, kdy lidé oslavovali v tomto období příchod jara a plodnosti. S Velikonocemi se pojí mnoho tradic a zvyků. Plodnost a nový život symbolizují vajíčka. V mnoha domácnostech je zvykem barvení vajíček pomocí kupovaných barev. Mohou se také využít přírodní barvy. Nejsou tak výrazné jako umělé, ale jejich výhodou je, že bílek uvnitř zůstane bílý a nedojde k jeho obarvení. Mateřská škola si k této příležitosti může vypěstovat na záhonku své vlastní rostliny, které využije k barvení vajíček. Jedná se především o následující rostliny:

- červená řepa, černý rybíz, červené zelí (červená barva)
- borůvky, černý bez (modrá)
- heřmánek, mrkev, cibule (žlutá až oranžová)
- máta, špenát, petržel (zelená)⁴⁴

Jaro se lidé odpradávná snaží přenést i do svých domovů, a to například v podobě obilí zasazeného v miskách, talířích, květináčích. Mezi jarní osení ve školkách může sloužit tráva, čočka, řeřicha, fazole či hrách. Některé se zasazují rovnou do vrhlíků, jiné

⁴³ Oftring, 2014, s. 13.

⁴⁴ Tamtéž, s. 24 – 25.

na mokrou vatu do mističky. Zde se učí děti pozorovat, jak semena rostou. Velikost rostliny zaznamenáváme opěrnou tyčkou po delší dobu, aby si děti uvědomily vývoj a růst. Do osení si děti usadí třeba zajička či obarvená vajíčka a tento výrobek zdobí školku po několik týdnů. Pro dozdobení vnitřního prostoru slouží také kočičky, vrbové a lístkové proutí či zlatý déšť. Obdobou je vytvoření si zahrádky ve skořápce, kdy si děti zasadí do skořápky řeřichu. Na dno vyvařené a vysušené skořápky položíme vatu a děti každý den zalévají.

Mnoho lidí po svůj život sbírá různé věci. S dětmi můžeme sbírat přírodniny, jak na vycházce, tak na zahradě. Přírodniny se využívají k různým výrobkům – podzimníček, lesní zvířátka, obydlí pro zvířátka, a další. Pro tuto činnost se sbírají listy, šišky, květy, kameny, pírká, dřívka, větvičky, kůra, žaludy, kaštiny, ulity.

Některé školky mají součástí zahrady i ovocný sad, který představuje člověkem vytvořený životní prostor pro mnoho živočichů a rostlin. Na podzim dozrávají jablka a hrušky, které s dětmi můžeme otrhat ze spodních větví. Napadané plody na zemi můžeme sesbírat a pomocí odšťavňovače dětem udělat šťávu či mošt.⁴⁵

Dlouhé noci a málo denního světla charakterizuje jedno z ročních období a to zimu. Někteří ptáci odletěli do teplých krajin, ale část zůstává zde. K jejich přežití je zapotřebí dostatek potravy, kterou můžeme zajistit i ve školce. Samozřejmě jsou krmítka, do kterých můžeme dát semínka z vypěstovaných slunečnic a podobně. Vylepšenou pochoutkou pro ptáky je směs semen, rozinek, ořechů, které přidáme do rozpuštěného loje. Krmivo jim naservírujeme ve formičkách, skořápkách z kokosu nebo vlašských ořechů.⁴⁶

Pro proces šíření semen a rozmnožování rostlin využijeme aktivitu s názvem „Chodí rostliny“, která má dětem pomoci uvědomit si, že se rostliny pohybují, i když odlišně než my. Potřebujeme staré ponožky, pinzetu, misku, kelímky, popřípadě lupy. Staré ponožky přetáhneme přes boty a projdeme se na zahradě. Sundáme ponožky a pomocí pinzety obíráme semena a další rostlinné části, které se uchytily na ponožku. Můžeme třídít, počítat, určovat a dokumentovat. Tímto experimentem zajišťujeme

⁴⁵ Oftring, 2014, s. 96.

⁴⁶ Tamtéž, s. 108.

poznávání procesu rozmnožování pomocí semen, pozorování a také se rozvíjí před-matematické dovednosti.⁴⁷

K procesu zrání využijeme experiment s rajčaty. Sesbíráme již uzralá rajčata a také nedozralá. Do jedné mističky dáme samotná nezralá rajčata, do druhé misky nezralá spolu se zralými a obě misky vložíme do polypropylenového sáčku. Cílem experimentu je pozorovat dozrávání rajčat a zjistit, jaké dozrávají rychleji.⁴⁸

K dalšímu experimentu využijeme sněženku podsněžník nebo jinou bílou rostlinu. Cílem je pochopit, že voda/ míza spolu s výživnými látkami teče od kořenů ke květům. Připravíme dvě sklenice s vodou a do jedné přidáme modré potravinářské barvivo. Do každé sklenice dáme několik sněženek a pozoruje, co se stane. Modré sněženky mohou děti někomu darovat.⁴⁹

K biologickému experimentu slouží i sledování, co škodí rostlinám a co naopak ne. Potřebujeme šest květináčů, které naplníme hlínou, zasadíme semínka, dáme na teplé místo a zaléváme, než rostlinky začnou z vyklíčených semínek růst. Poté začneme s vlastním experimentem. První květináč zaléváme čistou vodou, druhý slanou vodou, třetí vodou s cukrem, další vodou s octem. Poslední dva květináče zalijeme vodou s různými dávkami hnojiva. Sledujeme, jaký vliv mají přísady na růst rostliny.⁵⁰

Pro zasazení rostlinky ani nepotřebujeme semínka. Nabereme hlínu pod stromem či keřem do květináče. Aniž bychom tam něco zaselí, hlínu zaléváme. Pozorujeme, zda něco vyroste či ne. O setí se postarala sama příroda, tak je možné, že něco vyrostlo. Přemýšlíme, jak se semena šíří.⁵¹

Pro zapamatování bylinek, ovoce, zelenin, kytiček slouží upravená hra „Na babu“. Učitelka pro začátek zopakuje a připomene názvy rostlin, může využít zahrádku nebo alespoň obrázky. Při této hře jeden hráč má „babu“ a honí ostatní kamarády. Předává „babu“ dotekem. Ostatní se před ním mohou zachránit tak, že si sednou na bobek a řeknou nějaký druh procvičovaného (ovoce, zelenina,...). Názvy se nesmí opakovat. Sedícího hráče musí spoluhráč osvobodit dotekem.

⁴⁷ Jančaříková, 2010, s. 55.

⁴⁸ Tamtéž, s. 60.

⁴⁹ Tamtéž, s. 67 – 68.

⁵⁰ Chajda, R.: *Báječné letní experimenty s vodou*. Brno : Computer Press, a.s., 2011. S. 40.

⁵¹ Tamtéž, s. 42.

Pro rozběhání a zahřátí organismu slouží různé formy běhání. Hravou formou si děti připomenou druhy stromů a rostlin. Učitelka říká říkanku:

*„Stojí, stojí strom,
Bacil do něj hrom,
Chytněte se ...“⁵²*

Na závěr doplní název nějaké z rostlin a ostatní se musí dané rostliny chytit, než se jich paní učitelka dotkne. Cílem není někomu předat babu, ale poznávání od ostatních dětí rostliny, které neznáme a připomenutí si jejich názvy. Můžeme hru jen koordinovat a roli chytajícího předat dětem.

Oblast jemné a hrubé motoriky procvičíme pomocí básně a její ztvárnění pohybem. Cvičíme na zahradě, učitelka předvádí cviky, děti opakuji. Báseň:

*„Podívej se támhle v trávě,
kytička vyrostla právě.
Čechrá si zelenou sukýnku,
protahuje si barevnou hlavinku.
K sluníčku listy natahuje,
ještě se ospale protahuje,
Na louce není jediná,
protože jaro už začíná.“⁵³*

Sesbíráme nejrůznější odstíny a tvary listů. Ve třídě je děti seřazují podle odstínů, tvarů. Můžeme je osušit a lisovat a použít jako razítka. Vytvoříme obrazec z různých listů. Kromě listů obtiskujeme rostliny na šátek, který můžeme použít jako ubrousky na stůl nebo dárek pro maminku ve formě šátku.

Pro potěšení svých blízkých vyrobíme vonný polštářek. Potřebujeme kousek látky, provázek a usušenou bylinku (mátu, meduňku, dobromysl, šalvěj, mateřídoušku,...). Látku naplníme usušenou bylinkou a zavážeme provázkem. Pytlík se ozdobí podle fantazie dětí.

⁵² Jančaříková, 2010, s. 78.

⁵³ Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 83.

Z bylinek dále připravíme čaj, který popijíme ke svačině. Děti nadrtí bylinky v hmoždíři a nasypou na váhu (připravená hmotnost) a nasypeme do konvice. Pro výrobu čaje volíme vhodné druhy jako je třeba zázvor, ostružník křovitý, černý rybíz, maliník obecný, růže šípková, jablono domáci a další. Poskytneme informace, že bylinky mají léčivé účinky.⁵⁴ Kromě čaje, šťáv, džus děti zvládnou například pampeliškový med nebo jitrocelový sirup na kašel.

Zmíněné aktivity mají krátkodobý charakter. Můžeme připravit i dlouhodobé aktivity formou projektů, které mohou být krátkodobé, středně dlouhé a dlouhodobé. Téma vychází z bezprostřední zkušenosti dětí, tematického celku. Rozvíjí více složek osobnosti a má mezipředmětový charakter. Výtvarné řady spojené námětem rostliny, které děti provádí delší časový úsek. S dětmi podnikáme naučné stezky a přírodovědné vycházky. Spolu s dětmi můžeme vyrobit atlas bylinek. Bylinky se vysuší a vylisují v knize, nalepí do atlasu a pojmenují, připíšou informace. Děti se mohou podílet na každé ze zmíněných činností.

Jedním z dlouhodobých aktivit je práce na školní zahradě, kam řadíme i pěstování. Děti mohou sledovat popínavé rostliny a i si je samy vypěstovat. Potřebujeme podpůrné tyčky pro konstrukci. Do připravené půdy zapíchneme vrbové proutky a protilehlé nahoře svážeme. V květnu kolem proutků zasadíme rostlinky fazolí či hrachoru a necháme růst. Do volného prostoru vysejeme řeřichu. Toto týpí z popínavých rostlin má mnoho využití. Může sloužit jako stinné místo pro rostliny, zdobí plot či domek.⁵⁵

Pokud školka nemá prostory a možnosti pěstování rostlin na zahradě může využít vnitřní prostory - parapety, misky, truhlíky, květináče, improvizací jsou kelímky od jogurtů. Zasadíme bylinku a pozorujeme s dětmi, jak rostou. Pokud je bylina velká, přesadíme ji do většího květináče či na zahrádku a přidáme značku s názvem. Bylinky máme na sluníčku, otrháváme, nehnojíme. Do zahrádky se hodí například petržel, pažitka, bazalka, máta, kopr, oregano a další.⁵⁶

V této kapitole bylo zmíněno jen několik málo nápadů a využití v rámci pěstitelské činnosti. Mnohdy děti podceňujeme, že určité věci nedokážou, měli bychom proto více věřit v jejich schopnosti, přirozenou zvědavost a touhu objevovat nové věci. Je na nás,

⁵⁴ Jančaříková, 2010, s. 108.

⁵⁵ Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 103.

⁵⁶ Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 104 - 105.

na rodičích a učitelích, dětem připravovat možnosti k zapojení se ať už přímo k pěstitelské práci nebo ostatním aktivitám v rámci pěstitelské činnosti. Pokud si učitelé nevědí rady, nebo chtějí pomoci v této oblasti a zpestřit dětem běžnou výuku, mohou využít různé organizace. V Plzni se jedná především o Nadační fond Zelený poklad, určený pro učitele a učitelky předškolních zařízení, jenž nabízí grantové programy zaměřené na přírodu, pěstitelství a zahradu.⁵⁷

⁵⁷ Nadační fond[online].[cit. 2017-06-22]. Dostupné z: <http://www.zelenypoklad.org/6-aktuality.aspx>

3. Školní zahrada v předškolním zařízení

Školní zahrada je důležitou součástí každé mateřské školy. Taková zahrada se nachází v těsné blízkosti školy nebo na dostupném, vzdálenějším místě a musí být oplocena. Pokud má mateřská škola k dispozici takový pozemek, je důležité, aby byl vhodně upraven pro potřeby dětí. Zahrada by měla být využitelná dětmi po celý rok a měla by být zařízena tak, aby zde děti měly příležitost k pohybovým, tělesným a tvořivým hrám, které budou obohaceny o přirozené přírodní prostředí. Současně zde nesmí chybět zóna určená pro klidové činnosti a odpočinek.⁵⁸

3.1 Historie školních zahrad

Školní zahrady se rozvíjely již v minulosti a zároveň se jedná o podstatnou součást školního prostředí posledních let. Dá se říci, že už v myšlenkách a díle Jana Ámose Komenského je jasný pozitivní vztah k přírodě. V 19. století učitelé vesměs uznávali myšlenku „přirozené výchovy ve shodě s přírodou.“ Po roce 1869 dochází k mohutnému budování školních zahrad. Školní zahrada byla v té době vnímána jako jeden z nejdůležitějších a nejprospěšnějších prostředků určených ke vzdělávání lidu.

Školní zahrady by neměly být náhražkou cizokrajné přírody, ale měly by odpovídat geografickému místu, ve kterém byly zřízeny. Výchovný smysl školních zahrad byl upozorován ve zjemňování dětské povahy a v porozumění ceny a kvality vlastní i cizí práce. Většinu času děti pobývaly venku i v minulosti.⁵⁹

Od roku 1869 je v Praze první mateřská škola. Doporučení od ministerstva k tomu, aby se zakládaly mateřské školy, bylo vydáno v roce 1872. V tomto nařízení z téhož roku je uvedeno, že v mateřských školách není dovoleno jakékoli vyučování ve školním způsobu. V roce 1873 se ve Vídni konala výstava, na které byly předvedeny 3 pedagogické novinky: učebna pro dívčí ruční práce, dílna pro chlapecké ruční práce a školní zahrada, která je rozdělena na květnici, zelnici a pokusné pole.⁶⁰

⁵⁸ *Zahrada – Park – Krajina*. Dětská hřiště a legislativa. Smyčka, D. Praha : Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, občanské sdružení, ročník 2/2004. S. 19-22.

⁵⁹ Průcha, J.; Kořátková, S.: *Předškolní pedagogika*. Praha : Portál, s. r. o., 2013. S. 109 - 110.

⁶⁰ Tamtéž, s. 110.

V dalších letech dochází k všeobecnému rozmachu školních zahrad. Jedná se i o mateřské školy. Součástí v nich bylo i zařízení pro zahradničení dětí, např. malé trakaře, lopatičky, hrabičky, konvičky na zalévání květin apod. Často se také chodilo na procházky do přírody, po kterých se rozmlouvalo o tom, co se vidělo, kreslily se rostliny či zvířata.⁶¹

V roce 1920 se na sjezdu učitelů řešilo také, jaké úkoly má mateřská škola – pěstovat tělo a duši dítěte. Mimo jiné zde bylo popsáno, že „*mateřská škola má co nejvíce čerpat venku v přírodě, z přírody pracovat pro domov, že má místnosti pro hry, má zahradu a sad, zahradu s květy, s trávou, s pískem, chlívkou pro králíky a jinými zvířaty, hřiště s příkopy a kameny... Ideálem je přirozený potůček, budka pro krmení ptactva, záhony pro zahradničení. Je v ní místo pro kamení, cihly a podobné poklady, včetně kůlny pro zahradnické nářadí...*“ Jeden z oficiálních požadavků zněl: „*stálá příležitost ke styku s přírodou a okolím*“⁶².

Po 2. světové válce se přístup školních zahrad v mezinárodním kontextu začíná velice odlišovat, což zapříčinilo odlišný přístup k jejich chápání. Až v průběhu posledních pár let si téma školních zahrad získává stále větší pozornost. Důsledkem toho je evidentní, že dotační, pedagogická a legislativní rovina se bude projevovat až s určitým časovým odstupem.

3.2 Funkce školní zahrady

Školní zahrada má několik funkcí. Měla by mít funkci učebny, herny a také by měla být místem setkávání.

A) Zahrada jako herna – zde mají děti možnost využití jednotlivých herních prvků – např. hrát si s hračkami, přírodninami, využívat přírodních zákoutí, prolézačky, apod.

B) Zahrada jako učebna – děti zde získávají přirozenou cestou vědomosti o přírodě (přírodní materiál, stromy, květiny, aj.). Zahrada jako přírodní učebna děti naplňuje hned v těchto oblastech:

- 1) Děti získávají pracovní dovednosti.
- 2) Děti si mohou ověřit získané poznatky v praxi.
- 3) Děti mohou pozorovat vzájemné vztahy mezi organismy.

⁶¹ Audy, J. a kol.: *Učíme se v zahradě*. Jihlava: Chaloupky o. p. s., školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání, 2007. S. 37.

⁶² Strejčková, E. a kol.: *Děti, aby byly a žily*. Praha : Ministerstvo životního prostředí, 2005. S. 84.

- 4) Děti si procvičují ohleduplné chování k přírodě.
- 5) Děti rozvíjejí své volní vlastnosti (např. pečlivost, trpělivost, ohleduplnost, pozornost, schopnost spolupráce, aj.).

C) Zahrada jako místo pro setkávání starších a mladších dětí, které by se od sebe navzájem přirozeně učily, pomáhaly si, prosazovaly se atd.⁶³

Školní zahrada by také měla být místem, ve kterém bude docházet ke společným aktivitám dětí a rodičů, např. při různých společenských akcích (např. drakiáda, zahradní slavnost, táborák před prázdninami, venkovní vystoupení, vítání jara, apod.) Zahrada by se měla stát přirozenou součástí denního režimu všech mateřských škol. Jestliže chceme, aby zahrada splňovala veškeré své funkce, musíme ji opatřit dostatečným počtem herních zákoutí, herních ploch, herních prvků a pomůcek.

V dnešní době je zařizování školních zahrad mnohem náročnější než dřív. Jakákoli zařízení pro dětská hřiště musí splňovat příslušné technické normy a kterýkoli produkt musí posoudit autorizovaná osoba. Veškerá pravidla a předpisy jsou jasně uvedena v zákonech a vyhláškách.

3.3 Vybavení školní zahrady

Aby zahrada odpovídala představám pedagogů a dětí, je v současné době již nutností pozvat si k tomu odborníka za účelem vypracování plánu výstavby či rekonstrukce školní zahrady. Takový odborník má totiž přehled o evropských normách, normách a hygienických vyhláškách, které je nutné dodržet a také o finančních možnostech konkrétní mateřské školy. Je třeba počítat s tím, že: "*Dobře zařídit zahradu není možné za jeden rok. Proto již při přípravě plánu je třeba se rozhodnout, co bude třeba zařídit přednostně a v jakém pořadí se bude zařízení doplňovat*".⁶⁴

Rozhodně by se mělo začít s úpravami terénu (např. kopců, nerovných terénů) a výsadbou stromů poskytující přirozený stín. Zahradní specialisté jistě pomohou při výběru stromů, u nichž je zásadní jejich rozmanitost a využitelnost, jako jsou např. plody, listy, apod. Co se týká samotné výbavy zahrad, tak musí být veškerá ustáleně nainstalovaná

⁶³ Duspivová, H.: *Vybavenost zvolené lokality ve vztahu k pohybovým aktivitám dětí předškolního věku. Bakalářská práce.* Praha, 2005. S. 37.

⁶⁴ Dětská hřiště, prezentace od Antošová, L., Pašiaková, T. [online].[cit. 2017-06-08]. Dostupné z: http://www.itczlin.cz/editor/files/prilohy/poza_detska_hriste.ppt

zařízení pevná a odolná proti povětrnostním podmínkám a mechanickým zásahům. Zařízení musí být naprosto bezpečná a vyřešena tím způsobem, aby děti mohly nářadí (např. houpačky, průlezky) volně využívat a nebyl k tomu potřeba nutný zásah paní učitelky.

Zahrady mateřských škol musí být vybaveny tak, aby splňovaly jakékoli funkce, které se od nich očekávají a musí odpovídat potřebám dětí. Herní složky by měly být pestré, víceúčelové a hlavně bezpečné. Mateřské školy mohou disponovat pouze s omezeným množstvím finančních možností, ovšem i přesto je potřeba najít takovou firmu, jež bude schopna zaopatřit veškeré podmínky zahrad od bezpečnosti, hygienické nezávadnosti až po certifikaci. Mateřská škola je místem, ve kterém děti tráví většinu času v době pracovních dní, kdy jsou jejich rodiče v práci. Měla by být tedy pro dítě klidným zázemím, které mu poskytuje možnost jeho dalšího rozvoje.

3.4. Zahrada jako herna

Mateřská škola spolu se zahradou slouží dětem ke spontánním aktivitám a k naplňování jejich potřeb. Je místem, kde užívání herních zařízení, ploch a pomůcek napomáhá k rozvoji pohybu. Je to prostor, kde se děti navzájem pohybově srovnávají a soupeří, a tím se od sebe vzájemně učí. Jestliže chceme, aby k pohybovému rozvoji dětí docházelo, tak je nutné zahradu i budovu mateřské školy opatřit vhodným zařízením a pomůckami. Zařízení by potom měla splňovat veškerá bezpečnostní opatření daná zákonem. Na zahradě může být instalováno dětské hřiště, kde je množství klouzaček, houpaček, prolézaček, pískoviště či další místa sloužící ke hraní dětí. Při výběru herních prvků je nutné věnovat pozornost jejich bezpečnosti a hygienické nezávadnosti. K bezpečnostním prvkům patří např. tyto:

- a) přístupnost pro dospělé,
- b) ochrana proti pádu,
- c) vhodná a stabilní konstrukce zařízení,
- d) ochrana proti zachycení.⁶⁵

Podstatnou složkou herních prvků jsou plochy dopadů, jež nesmí mít u kterékoli výšky volného pádu povrch z cihel, betonu, kamenů, umělé trávy či dřeva. Materiálem,

⁶⁵ Dětská hřiště, prezentace od Antošová, L., Pašiaková, T. [online].[cit. 2017-06-08]. Dostupné z: http://www.itczlin.cz/editor/files/prilohy/poza_detska_hriste.ppt

který tlumí, může být např. ornice či drn, písek, kůra, dřevité třísky i drcený štěr. Povrchy, které tlumí nárazy, z těchto materiálů by, měly být po úplné ploše, jež se propočítává podle parametrů daných prvků. Organizace zabývající se zařízením dětských hřišť, by měly na objednávku změřit a spočítat nárazové plochy, stanovit výšku volného pádu a prostřednictvím zkušebních sond určit, jestli stávající prvky odpovídají technickým normám anebo neodpovídají.⁶⁶

Zahrada by měl být použitelná celý rok a nějaké prvky ze zahrady by měly být využívány za jakéhokoli počasí. A proto je podstatné znát, z jakých materiálů byly prvky vyrobeny. Zařízení je nutno odborně zpracovávat po řemeslné stránce a nesmí se používat materiály, které způsobují vznícení povrchu. Části řeziva musí být navrtány takovým způsobem, aby mohla dešťová voda volně odtékat. Kovové části musí být imunní proti povětrnostním podmínkám, syntetické materiály musí být imunní proti ultrafialovému záření a nesmí se v žádném případě používat nebezpečné látky (např. azbest, formaldehyd, dehtové silice atd.).⁶⁷

Povrchem dětských hřišť, který nedělá problémy, je umělý povrch z pryžových desek. Povrch je bezprašný, měkký na dopady teplý na sezení, neklouže, je hygienicky nezávadný a nepotřebuje žádnou údržbu. Jakékoli bezpečnostní prvky (viz výše) by nám měli zaručit odborníci z organizací věnující se této problematice a garantovat nám tak bezpečnost a funkčnost nainstalovaných herních prvků.

Herní prvky, doplněné po roce 1999, kdy už platily příslušné normy, mají dosud nedostatky výrobního charakteru. Herní prvky, jež posuzovala autorizovaná osoba, mají jen nedostatky, které vznikly při montáži. Někaké prvky je možno parametrům technických norem asimilovat, avšak je potřeba brát v úvahu životnost herních prvků, protože v nějakých případech je úprava již neekonomická.⁶⁸

Dětská hřiště nemusí být představovány jen drahým a moderním vybavením, ale některé školní zahrady se pyšní herním hřištěm přírodním. Děti mají velkou představivost, které můžeme využít. V prostorách zahrady je možné vybudovat herní zázemí, které je vytvořeno z přírodních materiálů s minimem umělých doplňků. Za pomoci dřeva, trávniku a provazů se dá vytvořit velký herní prostor, který je zasazen do přírodního prostředí

⁶⁶ Smyčka, 2004, s. 19-22.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž.

a během hraní mohou děti pozorovat drobné zvířectvo jako je hmyz nebo ptáci, mohou sledovat, jak se vyvíjí rostliny, které samy zasadily. Mohou to být přírodní bludiště, proutěná iglú či prolézačky ze dřeva a rákosu. K přírodním herním prvkům dále patří stromy na lezení, klády, špalky na přeskakování a další. Může se využít terén, který je vhodný svahovitý, aby mohly děti chodit do kopce a zpět a překonávat tak přírodní překážka jako kořeny. Přiměřené svahy uplatňujeme k pohybovým aktivitám – válení sudů či zimní bobování.⁶⁹

Přírodními prvky na zahradě jsou záhonky s bylinkami nebo okrasnými květinami, křovinaté jeskyně a nízké stromy na šplhání, které mají nízko rozvinuté větve většího průměru. Součástí zahrady jsou také prvky z přírodních materiálů, ale uměle vytvořené. Patří sem vodní prvky, u kterých je možné za pomoci vody a přírodního materiálu vytvořit např. jezírko, vodopád, malá přehrada, přepady, mlýnek na vodu, apod. Může být vytvořena zahrada pěti smyslů (Slyšíš? Cítíš to? Sáhní si! Ochutnej! Podívej se!), která umožňuje získávání vědomostí o přírodě prostřednictvím vlastní přímé zkušenosti, zážitků, pokusů a pozorování.

3.5 Zahrada jako přírodní učebna

Na školních zahradách jsou v rámci environmentální výchovy také vykonávány pěstitelské činnosti. A to nejen, jak jsme běžně zvyklí, na základních školách, ale také v mateřských školách. Problematikou zachování školních zahrad se s velkou iniciativou zabývala učitelka K. Burešová, která na veřejnosti prezentovala výzvu „Zachraňme školní zahrady“. Výzvou se snažila přesvědčit školská zařízení, aby své zahrady nerušily, ale naopak aby se vytvořily přírodní učebny, stejně důležité jako například počítačové učebny.

Školní zahrady jsou u nás upravené Vyhláškou č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých, a to v § 3, který uvádí: „*Nezastavěná plocha pozemku pro zařízení pro výchovu a vzdělávání a provozoven pro výchovu a vzdělávání určená pro pobyt a hry dětí předškolního věku, včetně travnaté plochy, musí činit nejméně 4 m² na 1 dítě. Pozemek musí být oplocen...*“⁷⁰ kdy tato vyhláška také v § 3 specifikuje osazování školních zahrad:

⁶⁹ Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 44.

⁷⁰ [Zakonyprolidi.cz](https://www.zakonyprolidi.cz) - Vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých [online]. [cit. 2017-06-08]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-410>

„Při volbě rostlin a dřevin vysazovaných na pozemky...musí být zohledněna ochrana zdraví dětí a žáků. Dřeviny nesmí způsobit snížení parametrů denního osvětlení ve výukových a pobytových místnostech pod požadovaný limit....Vysazené rostliny, travnaté plochy a dřeviny musí být řádně udržovány. Pro údržbu musí být užívána voda alespoň I. třídy jakosti...“⁷¹

Jedna z autorek, věnujících se problematice školních zahrad, je autorka K. Jančaříková. Tato autorka ve své publikaci zdůrazňuje, jak je zahrada pro děti důležitá. Klade důraz především na pestrost jejího prostředí, a to prostřednictvím členění zahrad do několika rozličných sektorů – zákoutí. Každý z těchto sektorů by měl děti vybízet k jiným činnostem. Každá zahrada by měla obsahovat koutek věnující se pěstování léčivých rostlin. Tento sektor autorka nazývá jako „babiččina zahrádka léčivých rostlin“ a měla by dětem umožnit nejen poznávání základních léčivých rostlin a jejich pěstování, ale také se v tomto přírodním prostředí vyskytuje mnoho motýlů a včel, které tak děti mohou pozorovat. Dalším z významných sektorů školních zahrad by měl být kompost. Stejně jako u jakýchkoliv jiných zahrad, je kompost umístován do rohu zahrady a slouží k ukládání organických zbytků, které děti takto učí prvním krůčkům k třídění odpadu. Rozložený organický odpad slouží k hnojení ostatních částí zahrady. V kompostu se nalézají hmyz a žížaly, které si děti mohou zblízka prohlédnout a mohou poznávat život těchto tvorů. Zároveň jsou děti tímto způsobem poučeni o významu hnojení, jeho důležitosti, jak celý proces probíhá, a to vše díky školní zahradě mohou vidět v reálném prostředí a čase.⁷²

Školní zahrady ovšem neslouží jen k pěstování rostlin a potravin. Pro děti mohou být také jako podnět k rozvoji estetického cítění. Tzv. okrasné skalky, které se skládají z různých kamenů, barevných rostlin a jiných rozličných dekorací rozvíjí u dětí pohybové aktivity, fantazii a tvořivost. Autorka dále zmiňuje, že součástí každé školní zahrady by měl být koutek s blátem. Zní to trochu podivně, nicméně pro děti sektor s promočenou hlínou je velkým přínosem. Z hlíny se dá tvarovat, modelovat a tvořit. Děti poznají, jak se chová mokrá hlína, co vše se s ní dá dělat.⁷³

Nedílnou součástí školních zahrad by měl být vodní sektor. Ať už se jedná o protékající potůček, o starý zapuštěný hrnc s vodou nebo děti mohou vybudovat svůj

⁷¹Zákonyprolidi.cz - Vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých [online].[cit. 2017-06-08]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-410>

⁷² Jančaříková, 2010, s. 18 – 22.

⁷³ Tamtéž.

malý rybníček. Ve vodním prostředí se nalézají další živočichové, které tak děti vidí v jejich přirozeném prostředí. S vodou se dá samozřejmě i experimentovat a na zahradách může mít široké využití.⁷⁴

K podpoření pohybové a dobrodružné aktivity slouží koutek se stromy. Děti na stromy mohou lézt, ale samozřejmě musí být dodržována přísná bezpečnostní pravidla. Při lezení po stromech se děti učí rozpoznávat jednotlivé druhy stromů pomocí bližšího prozkoumání listů, tvaru koruny, učí se odhadnout věk stromů a jsou vedeny k jejich ochraně.⁷⁵ Samozřejmě správné zahrádce je dostatek rostlin a plodů, které děti mohou sbírat a byliny navíc sušit.

3.6 Učení se na zahradě a od zahrady

Zahrady slouží především ve školních zahradách jako zdroje informací o pěstování plodin. Proto by největší část zahrady měla být věnována zeleninovým záhonům, na kterých se děti mohou podílet svou činností. Mohou zde rozvíjet své zkušenosti, vidí v praxi, jak vzniká produkt, jak se o něj starat, aby byl co nejlepší, jak pečovat o kvalitu a jeho zdraví, na vlastní oči vidí, jak vznikají některé pro nás tolik důležité potraviny. Mohou experimentovat pro zlepšení pěstování.

Školní zahrady dávají dětem odpovědi na následující otázky přímo s praktickými ukázkami, což usnadňuje rychlejší pochopení. Zde se jedná pouze o nejzákladnější výčet otázek, které děti předškolního věku pokládají:

- Proč mají stromy kořeny?
- Proč je důležité mít kompost?
- Proč potřebujeme půdu?
- Proč jsou v lese stromy?
- Proč do lesa nepatří odpadky?
- Proč jsou mrtví živočichové pro půdu důležití?
- Proč půda pohlcuje vodu?
- Proč se někteří živočichové mohou pohybovat po vodě?
- Proč se musí plodiny okopávat?
- Proč někdy semínko nevykvetě?

⁷⁴ Jančaříková, 2010, s. 18 – 22.

⁷⁵ Tamtéž, s. 18-21.

Dále si děti uvědomují plynutí času a to od cyklického střídání dne (ráno, poledne, odpoledne, večer) až po střídání ročního období (jaro, léto, podzim, zima), které do života vnáší jakýsi řád, podle kterého musíme žít. Tento koloběh ovlivňuje i náš pobyt a aktivity v tomto prostředí. Sazení kytiček, ochutnávka vypěstovaných plodin či hrabání listů má své období, kdy ke každému dochází. Děti si uvědomují díky zahradě i změnu počasí a nutnost této situaci přizpůsobit své plány a aktivity. Městské děti přichází o tuto spontánnost a změny, jelikož mnoho aktivit se dá v městě nahradit, například koupání v rybníce za koupání v krytém bazénu.⁷⁶

Na zahradě se děti prvně mohou setkat s životem ale i se smrtí (například narození a úmrtí ptáčka či zasazení a uvadnutí květiny), díky čemuž se seznámí s kontinuitou a koloběhem života a naučí se také života vážit a starat se o bytí jiných forem života než jsou ony samy. Dále pozorujeme, jak jednotlivé organismy jsou přizpůsobeny určitým životním podmínkám a když tyto podmínky změníme, organismus může zahynout. Například určité květiny potřebují k životu dostatek světla, proto je nebudeme na zahradě mít ve stínu apod. S tímto se váže i vztah, který si dítě může vybudovat a rozvíjet ke zdejšími organismům jako jsou stromy, rostliny, zvířata.⁷⁷

Je zde možnost se seznámit i s přírodními živly jako je vítr, voda, země, oheň. Můžeme je využít i při různých akcích s dětmi, například oheň při opékání buřtů či vodu na vodní experimenty a soutěže. K poznávání vlastností půdy se využívá nejen pískoviště, ale i bláto, kameniště, kompost. Děti nejenom tyto živly poznávají, ale také se učí s nimi zacházet a mohou přemýšlet, který z nich je důležitější, silnější, nebezpečnější, apod. Toto jsou otázky, na které neexistuje jednoznačná odpověď. Těmito otázkami a hledáním odpovědí u dětí rozvíjíme kritické myšlení a uvažování v souvislostech.⁷⁸

Dítě není na zahradě samostatnou jednotkou. Je zde pedagog, kterému dítě předává své poznatky, zkušenosti, otázky, může se na něj kdykoliv obrátit. Dochází zde k interakci nejen mezi dítětem a dospělým, ale také mezi dětmi navzájem. Skupinové činnosti rozvíjí řadu sociálních dovedností jako je tolerance k druhému, trpělivost, spolehlivost. Děti se učí dělat kompromis, ovládat své emoce či pomoci svému kamarádovi. Zahrada poskytuje místo nejen k herním aktivitám či experimentům, ale také k práci. Práce je určena hlavně dospělým, ale je vhodné, když se děti podílejí také. Dospělí je pro děti vzorem, které

⁷⁶ Jančaříková, Kapucianová, 2013, s. 38-39.

⁷⁷ Tamtéž, s. 39-41.

⁷⁸ Tamtéž, s. 41.

napodobují a učí se od něho. Děti se učí používat technologie a nástroje, bezpečnost práce a spolupráci s dospělým či svými kamarády. S rostoucím věkem se děti stávají šikovnějšími pomocníky. Pečují o zvířata, rostliny, stromy a uchovávají vypěstované plody, které mají další využití. Jsou schopni sázet, zalévat, upravovat záhony, okopávat, sbírat úrodu, hrabat listí a další. U všech těchto činností je zapotřebí přítomnosti pedagoga a zajištění bezpečnosti práce.⁷⁹

Přestože se v poslední době mluví o renovaci a výstavbě školních zahrad a čím dál více mateřských školek upravuje v tomto duchu své prostory, nejsou školní zahrady dostatečně využívány při špatném počasí. Zahrada by měla být používána i pro jiné účely než herní aktivity a seznamování se s přírodou, ale měly by se zde odehrávat i ostatní denní činnosti jako je vyprávění, čtení, pohybové činnosti. Může být zařazeno i venkovní stravování (svačina) či odpolední spánek a odpočinek.⁸⁰ Je to jeden z možných způsobů, jak zmírnit odcizování se současných a budoucích generací od přírody.

Na základě Úmluvy o právech dítěte někteří tvrdí, že vyrůstat v prostředí, které je dostatečně podnětné, je právem dítěte. Tento fakt vyjádřil již na počátku 20. století americký botanik a šlechtitel rostlin Luther Burbank: „*Každé dítě by mělo mít svůj vlastní svět, kde jsou bábovičky z písku, luční kobylky, brouci, pulci, žáby, motýli, lesní jahody, třešně, žaludy, kaštiny, lezení po stromech, brouzdání se potokem, lekníny, veverky, netopýři, včely, morčata, štěňata, strniště, smrkové šišky, oblázky, pásky, hadi, borůvky a sršni. Každé dítě, které o tento svět přijde, zároveň přijde i o nejlepší zdroj své výchovy...*“⁸¹ Tento svět některé děti nemají možnost vůbec znát. Z důvodu bezpečnosti určitě nemohou být všechny výše uvedené v dosahu dětí v mateřské škole, ale děti by měly být seznamovány s co možná nejvíce zvířaty a rostlinami.

K většině těchto již zmíněných přírodních námětů musí být naklonění jak ředitelé a zřizovatelé školek, tak také pedagogičtí pracovníci, kteří budou na děti dohlížet a dané aktivity připravovat. Tímto budou dětem nápomocni v získávání nových vědomostí a zkušeností a měli by je nabádat ke spolupráci s dalšími dětmi a podporovat v jejich činnostech a nápadech.

⁷⁹ Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 41-42.

⁸⁰ Jančaříková, 2010, s. 18.

⁸¹ Tamtéž, s. 19.

3.7 Význam školních zahrad podle rámcového vzdělávacího programu

Pro děti je dle rámcového vzdělávacího programu u dětí předškolního věku školní zahrada přínosem z několika hledisek. Jedná se přínos biologický, psychologický, interpersonální, sociálně-kulturní a v neposlední řadě přínos environmentální:

1) *Přínos biologický* – činnost na školní zahradě je z převážné části tvořena pohybem. Biologická oblast je tak charakteristická pohybovými aktivitami, které mají za cíl stimulovat a podporovat růst a vývoj dítěte, což vede ke zlepšení fyzické pohody a zlepšuje také tělesnou zdatnost. Učí děti sebe-obslužným dovednostem a vyvolává u nich zdravé životní návyky. Na zahradě má dítě možnost procvičovat si prostorovou orientaci, uvědomuje si celé své tělo a osvojuje si poznatky o zdraví.

2) *Přínos psychologický* – zahrada má mimo jiné funkci relaxační. Z pohledu psychicky se jedná o významný faktor, který tak probíhá v prostředí zahrady. Dítě si zde může kompenzovat pobyt doma nebo v uzavřené školní budově díky venkovnímu prostředí na čerstvém vzduchu a klidovým činnostem. Prostor prostředí zahrady je pro děti tajuplné a mělo by u nich vyvolávat zvědavost a fantazii. S tímto souvisí funkce smyslová, jejíž vývoj je v takovém prostředí také rozvíjen. Významným úkolem zahrady je vytvořit duševní pohodu a psychickou odolnost dítěte. Podporuje jeho projevy citů a poznávání, kreativitu a učení. Podle rámcového vzdělávacího programu je tato oblast členěna do tří podskupin

a) jazyk a řeč

b) poznávací schopnosti a funkce, myšlenkové operace, fantazie a představivost

c) sebepojetí, city a vůle.

3) *Přínos interpersonální* – cílem této oblasti je podpořit utváření sociálních vztahů mezi dětmi, posilovat a obohacovat vzájemnou komunikaci a tyto vztahy udržovat v klidovém stavu. Sociální funkce zahrady je velice významným faktorem pro vytváření těchto vztahů. Při pohybu na zahradě vzniká pro děti ohromné množství témat ke komunikaci, ke sdílení poznatků mezi sebou, mezi vrstevníky, ale také mezi dítětem a učitelem. Děti se seznamují se základními pravidly chování, učí se být tolerantní, přizpůsobivý, pracovat ve skupinách, učí se interakci s druhými, navazují nová přátelství a poznávají pocit zachování tajemství.

4) *Přínos sociálně-kulturní* – děti poznávají společnost ostatních lidí a soužití s nimi. Jsou uvedeny do světa duchovních a materiálních hodnot, zahrnujících kulturu a umění. Učí se aktivně se podílet se na utváření pohodového společenského prostředí.

5) *Přínos environmentální* – cílem této oblasti je naučit děti, aby k přírodě vyjadřovaly pozitivní přístup zcela dobrovolně, z vlastního přesvědčení. Výuka výchovy na zahradě si klade za cíl vytvořit u dětí pozitivní vztah k přírodě, naučit je, jak se o přírodu starat. Děti si utváří elementární podvědomí o rozmanitostech naší přírody, o jejích proměnách a vnímají její určitý řád. Rozvíjí si úctu k životu a poznávají souvislosti mezi živou a neživou přírodou, společností, mezi lidmi a komplexně souvislosti s planetou Zemí. Děti získávají znalosti, jak se přizpůsobovat vnějším změnám.⁸²

⁸² Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – Základní dokumenty vzdělávání [online].[cit. 2017-06-12]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-od-1>

4. Význam pěstitelské činnosti v předškolním zařízení

Praktické činnosti směřují k tomu, aby se děti naučily základním a praktickým dovednostem. Aby získaly návyky z rozličných oblastí, aby uměly zacházet manuálně s pracovními nářadími, které v dospělosti budou jistě potřebovat. Děti se učí poznat různé materiály, jejich skladbu, jak se s nimi rozdílně pracuje, jaké mají vlastnosti. Během pěstitelských činností si děti vytvářejí vztah k ochraně přírody, rozpoznávají, kdy a za jakých podmínek mají využít konkrétního pracovního nářadí, které je nejvhodnější k dané pracovní činnosti.

4.1 Edukační role

Praktické činnosti s vypěstovanými potravinami a s rostlinami plní celou řadu výchovných a vzdělávacích úkolů. Dokonce je lze využít k pedagogické diagnostice. Práce s rozličným materiálem v dětech rozvíjí tvořivost, podporuje jemnou motoriku a utváří osobnost jedince. Dítě ke zdravému rozvoji potřebuje pobyt v přírodě, což potvrzují mnohaleté výzkumy, nejen u nás, ale i v zahraničí. Příroda plní důležitou edukační roli, pro dítě je iniciátorem obrovského množství podnětů, které jsou pro nás přirozené, neboť se naše smysly po dlouhá staletí prvotně vyvíjely v přírodě. Téměř žádný hluk nebo obraz, barevný výjev pocházející z přírody nám nemůže, na rozdíl od těch uměle vytvořených, poškodit naše smyslové vnímání.⁸³

Dítě v předškolním věku potřebuje být v kontaktu s přírodou nejvíce. Tato fáze vývoje udává směr vytváření vztahu k prostředí v pozdějších letech vývoje. Láska k fauně a floře je u dětí ovlivněna samozřejmě především jejich rodiči, k utváření vztahu k přírodě také vedou jiné dospělé osoby v blízkosti dětí, ať už jsou to prarodiče, nebo právě učitel v mateřské škole. Děti bedlivě sledují, jak se dospělí v přírodě chovají (v předškolním věku je jejich vývoj dán nápodobou chování ostatních osob v okolí). Berou si příklad z toho, jak se dospělé osoby k přírodě chovají v různých situacích, jaké z ní mají pocity. Pokud bude mít dospělý jedinec negativní přístup, tak chování dítěte, které je s ním v kontaktu, nebude nijak odlišné.

Pro děti, které svůj volný čas tráví pouze uzavřené doma mezi čtyřmi stěnami, je příroda pouze prostředkem, jak získat nějaký prospěch. Děti, které od mala nejsou vedeny

⁸³ Jančaříková, 2010, s. 7.

ke kladnému přístupu k přírodě, ji berou jako samozřejmost a vytvářejí si pouze postoj jako páni přírody.

Vývojové období dětí předškolního věku, které je možné ovlivňovat a tvarovat s pomocí pěstitelských činností, zahrnuje následující oblasti této vývojové etapy:

- hrubá motorika (lezení po žebříku, po stromech, poskakování po zahradě mezi jednotlivými sektory)

- jemná motorika (dítě se zaměřuje na kvalitu provedení úkolu, soustředí se na časovou posloupnost jednotlivých činností vedoucích ke splnění cíle, pracuje s drobnými rostlinami, využívá různých materiálů, které dále zpracovává)

- grafomotorika (zahrnuje vytvoření kresby podle reálného prostředí, děti kreslí stromy, rostliny, přírodní prostředí, v němž tráví svůj čas)

- sociální oblast (zahrnuje emoce, které jsou vyjádřené v souvislosti s úspěchem pěstitelské činnosti, děti se rádi pochlubí mezi svými vrstevníky o úspěchy, ale i neúspěchy, navazují sociální kontakty pomocí tematického prostředí školní zahrady, poznávají význam svědomí, pomalu se včleňují do svých sociálních rolí, utvářejí se vnější normy)

- poznávací oblast (děti dokážou poznat kvalitu svého výtvaru, přemýšlí nad jeho množstvím, utváří se názorné myšlení)

- řeč (rozvíjí se slovní zásoba, děti se učí pojmenovávat rostliny, plodiny, slova z oblastí pěstění, využívají delších vět, dbají na správnou výslovnost nových pojmů).⁸⁴

V neposlední řadě mají pěstitelské práce souvislost s ekologií. Ekologie je věda, která se zabývá ochranou životního prostředí. Tato věda se zaměřuje i na výzkumy, jakým způsobem lze tomuto znečišťování zabránit. Jedním z úkolů ekologie je studium vzájemných vztahů mezi organismy a jejich prostředím. V Plzni nalezneme mateřskou školku zaměřenou na ekologickou výchovu v 6. mateřské škole na Letné.

⁸⁴ Farková, M.: *Vybrané kapitoly z psychologie*. Praha : VŠJAK, 2006. S. 162 – 163.

4.2. Využití zahrad

Autorka Burešová ve své publikaci uvádí několik odůvodnění, proč jsou zahrady při výchově dětí tolik důležité. Jedním z nich je možnost si všechno ohmatat, očichat, prohlížet si reálné výtvořky. Zahrada dětem umožňuje pohybové aktivity, kterých se jim ve třídách nedostává, mohou cvičit a hrát si. Dále mají možnost lépe porozumět přírodním zákonům, než se jim naskytne z tištěných knih, mohou sbírat produkty přírody a své pěstění opakovat. Na zahradách děti vykonávají zahradnické práce, ale mohou se zde také starat o zvířata, provádět ruční práce a vykonávat činnosti rozvíjejí jejich uměleckou stránku osobnosti.⁸⁵

„Chceme-li dětem zprostředkovat citový vztah k přírodě, dokážeme to jen tehdy, když budeme ochotni nechat do naší blízkosti vstoupit kousek přírody a s ním spojenou škálu různých druhů živočichů.“⁸⁶ Toto může být zprostředkováno nejen samotnou třídou, ale i prostředím zahrady. Zahrada dětem umožňuje pozorovat cyklické střídání dní, roků, ročních období a odchylek, které jsou způsobené například počasím. Mohou ochutnávat plodiny, které si samy vypěstovaly, popřípadě jimi mohou krmit drobné zvířectvo z chovu v mateřské školce. Těmito zvířaty mohou být morčata, králíci, křečkové aj. Drobné zvířectvo bývá většinou maskotem třídy, děti se o ně starají, střídají se ve službách v krmení, občas si je berou domů. V zahradě děti mohou nejen pracovat a hrát si, ale také odpočívat. Lze ji využívat k obědovým pauzám.⁸⁷

Zvyšující se délka pobytu dětí doma u počítače nebo u televize má negativní vliv na budoucí generace. Díky častému sezení na židli, bez přirozeného pohybu venku, dochází k nerovnoměrnému zatěžování dětských svalů. Podle některých odborníků je tímto moderním trendem trávení volné času poškozován tělesný a duševní vývoj dětí. Přichází o jemnou motoriku, narůstají logopedické vady, snižuje se vytrvalost něčeho dosáhnout, zvyšuje se agresivita dětí. Proti tomu všemu mají školní zahrady bojovat. Kontakt s přírodou je pro děti nezbytný. Další využití zahrady je zmíněno již v předcházející kapitole.

⁸⁵ Audy, 2007, s. 60.

⁸⁶ Hederer, J.: *Životní prostředí a výchova*. Praha: Portál, 1994. S. 27.

⁸⁷ Jančaříková, 2010, s. 20.

4.3 Zdravý způsob života

V předškolním věku má dítě nejvíce volného času, protože nemá ještě školní povinnosti a povětšinou neplní domácí práce. Jelikož děti tráví čas dne v mateřské škole, tato zařízení by jim měla zařídit správný a zdravý denní režim. K zdravému způsobu života je především zapotřebí pohyb a vyvážení jídelníček. Pohybem si děti udržují tělesnou hmotnost, snižují nemocnost a zajišťují psychickou odolnost. Kromě uvedeného se učí pomocí pohybových her spolupráci a fair play.⁸⁸ U malých dětí je běžné střídání činností aktivních s klidovými. U aktivního pohybu je uváděno 5 – 6 hodin denně.⁸⁹ Dítě získává při pobytu na školní zahradě díky pestrým činnostem nepřeberné množství kompetencí, které pak využívá po celý život.

Vzorce chování získávají děti v rámci sociálního učení od svých rodičů, příbuzných i učitelů. Tudiž získávají vzor i v oblasti stravovacích návyků a pohybové aktivity.⁹⁰ Základy životního stylu jsou utvářeny již v raném věku dítěte. Velkým problémem je v dnešní době televize a počítač. Stále více dětí najdeme spíše zalezlé doma věnující se těmto činnostem než běháním venku s vrstevníky. K tomu se stravují chipsy, sušenkami a popijí sladké limonády. Nesprávná výživa přitom často může vést k řadě nemocí. Pro hodnocení kvalitní výživy se používá potravinová pyramida, kde je vysvětleno jakým způsobem a v jakém množství by měly být potraviny konzumovány. První patro pyramidy tvoří obiloviny, rýže, těstoviny a pečivo. Na druhém stupni je ovoce a zelenina. Třetí patro tvoří mléko a mléčné výrobky, maso luštěniny, vejce a ryby.⁹¹

Pěstování zeleniny a ovoce může přispět ke zdravému životnímu stylu. Děti, které během vegetační doby mají možnost pozorovat a starat se o pěstované plodiny, mohou mít větší motivaci k jejich konzumaci. Jedná se především o druhy zeleniny (ředkvička, kedluben, salát, rajče, apod.) a ovoce (jahody, maliny, ostružiny, rybíz, angrešt, apod.). Zmíněné plodiny spolu s bylinkami (petržel, bazalka, pažitky, apod.) mohou být využité i ve školní jídelně.

Ovoce a zelenina se může konzumovat buď v syrovém, nebo zpracovaném stavu, čímž se ale snižuje výživová hodnota. Ovoce je zdrojem vody, sacharidů, vitamínu C,

⁸⁸ Šimik, O.: *Výchova předškolního dítěte ke zdravému způsobu života*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2013. S. 25.

⁸⁹ Dvořáková, H.: *Didaktika tělesné výchovy nejmenších dětí*. Praha: Univerzita Karlova, 2007. S. 36.

⁹⁰ Šimik, 2013, s. 32.

⁹¹ Tamtéž, s. 122 – 124.

minerálních a ochranných látek, vlákniny, některé druhy obsahují i vitamin B a E. Doporučená dávka ovoce je 2-4 porce. Zelenina, obsahuje také vodu, vitamíny, vlákninu, některé druhy i větší množství škrobu.⁹² Zdravá výživa je jednou ze základních podmínek života a ovlivňuje vývoj dítěte v následujících letech.

4.4 Vztah k přírodě

Environmentální výchova u dětí předškolního věku probíhá většinou formou her. Při hrách není pro děti cílem získání majetku nebo hodnot, ale jde především o prožitky. Proto by učitelé při práci s tak malými dětmi měli mít na paměti, že jejich vnímání je natolik odlišné od vnímání dospělých osob. Způsob dětského vnímání je ovlivněn nedostatkem zkušeností, vše vnímají mnohem hlouběji a celým svým tělem. Ze všeho jsou fascinovaní a radují se z poznávání nových věcí. Díky těmto faktorům je jejich prožívání mnohem intenzivnější a zážitky z dětství jsou silnou vzpomínkou. Při objevování krás přírody, pozorování a při vedení k úctě k životu je nutné počítat s dětským přístupem a chápáním. Děti při nauce využívají především svou fantazii, zvědavost a spontánnost.

Děti si budují vztah k přírodě a poznávají, jak ovlivňuje jejich chování chod okolí. Především by si měly uvědomit, že příroda jim toho může mnoho nabídnout, ale nesmíme od ní jen brát, ale také se starat, pečovat a chránit ji. Odplatou nám je využívání jejich výhod a produktů. Kromě ovoce a zeleniny, kterou konzumujeme, můžeme využít ke konzumaci i některé z vypěstovaných rostlin. Mnoho květů výborně chutná a dají se přidat do jogurtu, zmrzliny, ovocného či zeleninového salátu, medu. Posypeme si s nimi chleba s máslem, palačinky či koláč. Pro lepší chuť se přidávají do pití například do vody či zamrazíme při tvorbě ledu. K těmto účelům jsou vhodné sedmikrásky, fialky, chrpa, měsíček lékařský, máta, růže, bez černý, podběl lékařský a další.⁹³ Rostliny mimo jiné obsahují léčivé látky, které působí blahodárně na naše tělo. S dětmi můžeme pro tyto účely pěstovat následující rostliny:

- máta, černý rybíz (svědění kůže po bodnutí hmyzem)
- heřmánek, cibule (bodnutí vosou, včelou)
- šťovík kyselý, máta peprná (potřeba ochlazení)
- heřmánek, měsíček lékařský (drobné krvácení)

⁹² Šimik, 2013, s. 123 – 124.

⁹³ Oftring, B.: 2014, s. 49.

Je velmi praktické, že léčivé účinky mají i planě rostoucí rostliny, které potkáváme skoro na každém kroku a také nám mohou růst i na školní zahradě. Mluvíme především o kopřivě dvoudomé, která zmírní mírné spálení kůže od slunce. Jako dezinfekci použijeme jitrocel kopinatý. Sedmikráska chudobka má léčivé účinky, které jsou známy již dlouho.⁹⁴

Jedním z hlavních cílů výuky environmentální výchovy u dětí předškolního věku je *„přispět k vytvoření pozitivních vztahů dětí k prostředí, zejména k přírodě a zprostředkovat vytváření dovedností a návyků správného jednání v prostředí.“*⁹⁵ Dítě, které má možnost si vypěstovat ať už na zahrádce či v květináči kytičku (ovoce, zeleninu), si vytváří k ní během vegetačního období vztah. Uvědomuje si zodpovědnost, která mu byla dána, aby se o kytičku staral – zasadil semínko, zaléval, plel, okopával a další. Tímto se mimo jiné u dítěte vytváří pozitivní vztah k přírodě. Dítě si uvědomí péči, péči a zodpovědnost potřebnou k tomu, aby se výsledek vydařil. I neúspěch může motivovat ke zlepšení a snaze o další již vydařený pokus. Využití vypěstovaných plodin nemusí být jen spotřební, ale třeba jako dárek při různé příležitosti. Dítě je pak hrdé na to, co samo zvládlo, staralo se o rostlinku a nyní ji může předat někomu blízkému, na kom mu záleží a udělat mu tak radost.

⁹⁴ Oftring, B, 2014, s. 50-51.

⁹⁵ Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice, součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí s. 14-15[online]. [cit. 2017-06-16]. Dostupné z: [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/\\$FILE/OEVOVO_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEVOVO_SP%20EVVO-20081105.pdf)

Závěr

Tato práce se zabývá pěstitelskými činnostmi v předškolním zařízení v kontextu s poznáváním přírody v mateřských školách. K naplnění výchovných úkolů u dětí předškolního věku je potřeba využívat přirozených podnětů vznikajících v přírodním prostředí pomocí praktických ukázek ve volné přírodě, a nikoliv v uzavřených učebnách. Ve výukovém programu hrají důležitou roli praktické činnosti, které si mohou děti samy vyzkoušet. Předškolní věk je pro každého jedince výjimečné období. Dochází v něm k utváření našich návyků, které pak uplatňujeme po celý život. Proto je tolik důležité pomáhat dětem už v tak brzkém věku vytvářet si kladný vztah k přírodě. U dětí předškolního věku je nejnázší možnost využití školní zahrady, která by měla být vždy součástí samotné budovy mateřské školy.

Environmentální výchova musí být v souladu s výchovnými programy tak, aby výchova dětí zahrnovala co nejširší škálu poznatků. Školní zahrady dětem umožňují provozovat pohybové aktivity tak, jak požaduje jejich dětský věk, učí je zvládat lehké překážky, poznávat přírodu všemi smysly, rozvíjí dětskou tvořivost a ukazuje jim, jak si osvojit základní poznatky o vnějším okolí. Podstatou ovšem je, že školní zahrada umožňuje dětem samostatnému poznávání. Že si mohou samy vše vyzkoušet, osahat, vidět, jak se příroda chová v reálném světě, nikoliv jen v knížkách.

Jedním z cílů práce bylo popsat důležitost a využití školních zahrad v mateřské škole, podívat se na klady a zápory a jednotlivé prvky, které by měla každá školní zahrada obsahovat a jak lze tyto prostory využít. Školní zahrada je termínem, s nímž se běžně a často setkáváme a většinou ani nepřemýšlíme o jeho obsahu. Přitom je to velmi důležitý prostor, v němž mají děti možnost sbírat své zkušenosti, rozvíjet inteligenci a věnovat se volným hrám. Industriální společnost směřuje k tomu, že celosvětově se neustále více lidí přestěhovávají do velkoměstských center, kde dětská hřiště mají často jen holé plochy s průlezkami, kde mají dospělí dobrý přehled a kontrolu nad dětmi, ale více snižují volnou tvůrčí hru dětí. V dnešní době, kdy přibývá aut a houstne doprava, se většina malých dětí nemá možnost volně pohybovat bez dozoru dospělých na ulici. A tudíž se školní zahrady stávají v mnoha případech jediným kouskem přírody, kde si děti smí volně hrát či se podílet na pěstitelských činnostech a dalších zahradních pracích. Často se taky stává, že školní zahrada je jedinečným místem, kde se dítě setkává s přírodou vůbec. Představuje pro děti kousek volné přírody, kde jsou v bezpečí, a kde se mnou učít skutečným věcem.

Školní zahrada musí nabízet rozmanitost a dostatek místa k pohybu dětí. Každá zahrada je originální. Děti se podílejí na jejím vzniku a údržbě. Přináší a aplikují vlastní nápady, které by si jinak doma mezi čtyřmi stěnami nemohly vyzkoušet. Učí se samostatnosti a odpovědnosti ale zároveň i práci ve skupině, toleranci a spolupráci.

Děti, které vyrůstají ve městech (a mnohdy i na vesnicích), prožívají dlouhé hodiny v klidu před televizí a počítačem, a tím zeslabují svou vlastní přirozenou aktivitu. V prostředích nevhodných pro hru a pohyb se děti nemohou zdravě rozvíjet. Nejedná se jenom o tělesnou pohodu a nepřítomnost nemocí, ale také o poklidný rozvoj veškerých potenciálů citové, sociální a kognitivní inteligence. Snažme se proto vytvářet alespoň školní zahrady v místa plná prožitků her a přírody.

Člověk je biologický tvor a všechno biologické pochází z přírody. Měli bychom se tedy učit, jak s přírodou žít v souznění, neničit ji a zachovávat ji pro naše budoucí generace. Školní zahrady dětem ukazují, jak příroda funguje a jak je pro nás nezbytná. Pomocí pěstitelských činností děti rozvíjí duševní i fyzickou stránku osobnosti. Z prostudované literatury je patrné, že většina autorů souhlasí s názorem, že pokud během výchovy nemá dítě kontakt s přírodou, může to vést ke vzniku civilizačních chorob, kterými jsou například deprese, bezcitnost, neschopnost starat se o živého tvora, je narušen pud sebezáchovy a pak lidé nedokážou reagovat na situace v přírodě. A právě školní zahrady, jako představitelé alespoň malého kousku přírody, vytváří u dětí zdravý psychický vývoj.

Děti, které tráví od malička většinu svého volného času v uzavřeném prostředí, mohou mít problémy s pohybovými schopnostmi, hůře zvládají manuální činnosti, jsou více náchylné k onemocnění. Pro zdravý a přirozený vývoj je potřeba pohybovat se také v přirozeném prostředí. A tím je pro člověka příroda, která působí na všechny naše smysly. Stejně tak dlouhý pobyt v uzavřených třídách může u dětí vyvolávat stres způsobený výchovnými nároky školního prostředí. Pobyt ve školní zahradě pomáhá uvolnit napětí a předchází vzniku tohoto stresu.

V poslední kapitole této bakalářské práce bylo zmíněno několik významů pěstitelské činnosti na vývoj a rozvoj dítěte předškolního věku. Z výše uvedeného vyplývá, že význam pěstitelských prací je mnohem obsírnější než jen rozumové vědomosti a dovednosti, ale je zde vidět přesah i do sociální sféry a psychomotoriky. Když pomineme duševní a fyzický vývoj dětí, pro který jsou školní zahrady jako ideální pomocník, tak mají

také velký přínos pro samotné učení. Dítě si vždy lépe zapamatuje to, co si může samo vyzkoušet, co samo zažilo na vlastní kůži, na čem se může přímo podílet svou činností. Praktické ukázky jsou jako doplněk teorie k nezaplacení.

Pěstitelské činnosti mají po všech stránkách utváření lidské osobnosti a vytváření kladného vztahu k přírodě své důležité místo. Je potřeba už od malička dětem vštěpovat, jak je pro nás příroda důležitá, a že je proto nutné se o ni dobře starat. Musíme vychovávat naše budoucí generace, aby dokázaly pěstovat plodiny pro naši obživu, aby se dokázaly starat o zvěř ať už divokou či chovnou. Aby nečily přírodu, ale naopak aby se o ni staraly s láskou a veškerou péčí, protože se nám vše jednou vrátí a je jen na nás, zda v dobrém či zlém.

Školní zahrady a pěstitelské práce jsou pro výchovu dětí velice důležité, ale je potřeba si uvědomit, že především rodiče musí jít dětem dobrým příkladem a být jim vzorem, jak se správně v přírodě chovat. Pokud dítě stráví na školní zahradě několik hodin týdně, ale ve svém volnu tráví všechn svůj čas doma u počítače nebo u televize, s rodiči se venku jde projít maximálně do obchodu s potravinami, tak pak je pro učitele velmi těžké přesvědčit své svěřence o krásách našich polí, luk, lesů nebo vodstva a o jejich důležitosti pro náš život. Proto by všichni měli učit své potomky k lásce k přírodě.

Resumé

Tato bakalářská práce je zaměřena na „Pěstitelské činnosti v předškolním zařízení“. Je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola popisuje možnosti přírodovědného poznání v mateřských školách. Součástí je i pohled legislativy na danou problematiku. Druhá kapitola se zabývá metodikou a praktickými činnostmi v rámci pěstitelských činností. Nejvíce prostoru pro zmíněné práce nabízí zahrada, která by měla součástí každé mateřské školy. Zde je popsáno, jak by zahrada měla být vybavena a co dětem nabízí. Poslední kapitola ukazuje, jak jsou pěstitelské činnosti důležité pro dítě předškolního věku. Předškolní věk je pro každého jedince výjimečným obdobím. Dochází v něm k utváření našich návyků, které pak uplatňujeme po celý život. Proto je tolik důležité pomáhat dětem už v tak brzkém věku vytvářet si kladný vztah k přírodě.

The Bachelor thesis is focused on the Topic of „Floricultural activities in Preschool“. It is divided into four chapters. The first chapter describes the possibilities of natural science in Kindergartens. Part of this chapter is also a view of legislation on this problem. The second chapter deals with methodology and practical activities in the context of floricultural activities. The most space for these activities is provided by a garden that would be part of every kindergarten. It's written here how the garden should be equipped and what it offeres to children. The last chapter shows how floricultural activities are important for a preschool child. Preschool age is a special period for everybody. During this time our habits are formed and we use them for the rest of our lives. That is why it is so important to help children in early age to create a positive attitude towards nature.

Seznam zdrojů

Seznam literatury

AUDY, J. a kol.: *Učíme se v zahradě*. Jihlava : Chaloupky o. p. s., školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání, 2007.

BARWINEK, H.; FELMBERG, I.; PRADEL, W.: *Metodika seznamování dětí s přírodou*. Praha : SPN, 1989. ISBN 80-04-24530-7.

ČINČERA, J.: *Environmentální výchova : od cílů k prostředkům*. Brno : Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-147-8.

DUSPIVOVÁ, H.: *Vybavenost zvolené lokality ve vztahu k pohybovým aktivitám dětí předškolního věku*. Bakalářská práce. Praha, 2005. S. 37.

DVOŘÁKOVÁ, H.: *Didaktika tělesné výchovy nejmenších dětí*. Praha : Univerzita Karlova, 2007. ISBN 978-80-7290-298-9.

FARKOVÁ, M.: *Vybrané kapitoly z psychologie*. Praha : VŠJAK, 2006. ISBN 80-86723-22-4.

HEDERER, J.: *Životní prostředí a výchova*. Praha : Portál, 1994. ISBN: 80-85282-88-7.

CHAJDA, R.: *Báječné letní experimenty s vodou: [na zahradu i na doma]*. Brno : Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3393-4.

JANČAŘÍKOVÁ, K.; KAPUCIÁNOVÁ, M.: *Činnosti venku a v přírodě v předškolním vzdělávání*. Praha : Raabe, 2013. ISBN 978-80-7496-071-0.

JANČAŘÍKOVÁ, K.: *Didaktické přístupy k přírodovědnému vzdělávání předškolních dětí a mladších žáků*. Praha : Pedagogická fakulta univerzity Karlovy, 2015. ISBN 978-80-7290-805-9.

JANČAŘÍKOVÁ, K.: *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha : Raabe, 2010. ISBN 978-80-86307-95-4.

OFRING, B.: *Objevujeme přírodu: pro děti a rodiče*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5139-9.

OPRAVILOVÁ, E.: Předškolní pedagogika. Praha : Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5107-8.

PRŮCHA, J.; KOŤÁTKOVÁ, S.: *Předškolní pedagogika*. Praha : Portál, s. r. o., 2013. ISBN 978-80-262-0495-4.

STREJČKOVÁ, E. a kol.: *Děti, aby byly a žily*. Praha : Ministerstvo životního prostředí, 2005. ISBN 80-7212-382-3.

ŠIMIK, O.: *Výchova předškolního dítěte ke zdravému způsobu života*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, 2013. ISBN 978-80-7464-402-3.

ŠIMIK, O.: *Základy seznamování s přírodou a společností*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. ISBN 978-80-7368-490-7.

VODÁKOVÁ, J.: *Praktické činnosti III*. Praha : Pedagogická fakulta univerzity Karlovy, 2005. ISBN 80-7290-232-6.

VOŠAHLÍKOVÁ, T.: *Ekoškolky a lesní mateřské školy: praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol*. Praha : Ministerstvo životního prostředí, 2012. ISBN 978-80-7212-537-1.

Zahrada – Park – Krajina. Dětská hřiště a legislativa. Smyčka, D. Praha : Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, občanské sdružení, ročník 2/2004. S. 19-22. ISSN: 1805-4668.

Seznam internetových zdrojů

Co je lesní mateřská škola[online]. Dostupné z:<http://www.lesnims.cz/lesni-ms/co-je-lesni-materska-skola.html>

Dětská hřiště, prezentace od Antošová, L., Pašiaková, T.[online]. Dostupné z:
http://www.itczlin.cz/editor/files/prilohy/poza_detska_hryste.ppt

Manuál k přípravě školního (třídního) vzdělávacího programu mateřské školy[online]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wpcontent/uploads/2010/02/Manual_SVP-MS.pdf

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – MŠMT Bílá kniha [online]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolcenske-zajmy-a-dava-konkretni-podnety-k-praci-skol>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – Základní dokumenty vzdělávání [online]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-od-1>

Nadační fond [online].[cit. 2017-06-22]. Dostupné z: <http://www.zelenypoklad.org/6-aktuality.aspx>

Pěstitelské činnosti v předškolních zařízeních[online]. Dostupné z: <https://www.survio.com/survey/d/R3C9X1Q9O5G2E9M1N>

Situační učení[online].[cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/3028/prozitkove-uceni.html/>

Standardy kvality lesních školek[online]. Dostupné z <http://www.lesnims.cz/lesnims/standardy-kvality/obsah-standardu-kvality.html>

Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice, součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí s. 14-15[online]. Dostupné z: [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/\\$FILE/OEV_OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEV_OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf)

Rámcový program pro předškolní vzdělávání [online]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf

Vymezení Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání v systému kurikulárních dokumentů [online]. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=12123>

Zákonyprolidi.cz - Zákon č. 17/1992 Sb. Zákon o životním prostředí [online]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-17>

Zakonyprolidi.cz - Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání [online]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Zakonyprolidi.cz - Vyhláška č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých [online]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-410>